

FELSZABADULÁSUNK 40. ÉVFORDULÓJÁRA

BERÁNNÉ NEMES ÉVA

A MOKAN-KOMITÉ TEVÉKENYSÉGE

A MOKAN-komité — ahogyan 1944 nyaratól a miskolci—diósgyőri háborúellenes, antifasiszta ellenállási mozgalmat nevezték — a résztvevők táborának összetettsége, kiterjedtsége és eredményessége következtében értékes része a német megszállók elleni küzdelmek hazai történetének.

A MOKAN-komité egyik sajátos vonása, hogy míg a hazai ellenállási mozgalmak sorában ismerünk számos munkásmozgalmi indíttatású, közvetlenül a Békepárt, illetve a Kommunista Párt, esetenként a Szociáldemokrata Párt irányításával létrehozott csoportot; értelmiségiek, haladó polgárok csoportjait; legális fegyveres alakulatok keretében működő ellenállási szervezeteket; ismert a katonai ellenállási vonal, addig a miskolci—diósgyőri mozgalomban mindezek egy szervezet keretében találhatók.

Gerincét a vasgyári szervezett munkásság adta, hozzájuk csatlakoztak nagy számban a háborús politikát elítélő munkások közül olyanok is, akik nem tartoztak a szakszervezethez, a városi és a környéki munkások, fiatal marxista értelmiségiek, ifjúmunkások és diákok, haladó szellemű németellenes polgárok és katonatisztek, egy hazafias érzelmű leventékből álló nemzetőrszázad, valamint a környéken állomásozó zsidó munkaszolgálatos alakulatok egyes tagjai. Mindezek összekapcsolódása az elért eredmények egyik legfőbb forrása volt.

A MOKAN-komité másik sajátossága, hogy összetettsége nem csupán a különböző ellenállási csoportok sokféleségét tükröző összetételében, hanem az ellenállási tevékenység sokféleségében is érvényesült.

Megfigyelhető a tömegmértékben kifejlődött és hosszan elhúzódó passzív ellenállás, a munkalassítás, szórványosan a szabotázs, majd különösen az anyagi kiürítési és személyi elvonultatási parancs megtagadása, a helyben maradás — ami a hazai ellenállás legáltalánosabb formája volt. E mellett kiemelkedő az 1944. szeptember 21-i vasgyári béketüntetés, amelyet politikai tartalma, szervezetsége és mérete méltán emelt országos jelentőségűvé. Mint ismeretes, ehhez fogható abban az időben egyedül a csepeli megmozdulás volt. Fontos vonása a rendszeres politikai felvilágosító munka szóban és írásban, röpiratok készítése és terjesztése, s hogy a szervezés és a propaganda csupán eszköze volt az aktív harcnak, hogy eljutott a fegyveres akciókig, s különösen — ha rövid időre is — kapcsolatot tudott teremteni a Vörös Hadsereggel. Szerteágazó tevékenységét áttekintve megállapítható, hogy fellelhető benne a hazai ellenállási mozgalmak csaknem valamennyi válfaja.

Eredetét kutatva mindenekelőtt a Diósgyőri Vasgyár Ágyúgyárában (a mai Diósgyőri Gépgyár) működött kommunista csoportból kiindult háborúellenes, antifasiszta mozgalomhoz jutunk el, amely az ország hadbalépésétől kezdve éreztette hatását a vasgyári munkások körében, s már 1943 őszén nagyarányú béketüntetéssel adta tanújelét erejének és szervezetségének.¹

A vasgyári kommunista csoport létrehozásának egyik kezdeményezője Fekete Mihály munkás volt, aki Hejőcsabán lakott. Ott a húszas-harmincas évek fordulóján kapcsolatban állt Alpár Mihállyal, a KMP borsodi kerületi titkárával,² aki később, az ellenállási mozgalom idején is szerepet játszott. Fekete Mihály a harmincas években, a KMP kerületi szervezete tagjainak letartóztatása után, Detvay Gyula, Grósz Károly, Lenkei Béla, Nagy Károly és Libertényi Lajos vasgyári munkásokkal kommunista csoportot alakított.³ A másik alapító tag, Barbay Ferenc, korábban a debreceni kommunista mozgalomban vett részt,⁴ s 1935-ben került a Diósgyőri Ágyúgyárba. Orosz Kálmánnal, id. Szaladnya Ferencel (aki a kassai kommunista mozgalomból érkezett), id. Galló Jánossal, Pásztor Károllyal, majd az Erdélyből jött fiatal művezetővel, Fehér Ferencel az előbbihez hasonló kommunista csoportot alkotott.⁵ 1939/40-től kezdve Fekete Mihály és Barbay Ferenc összehangolták a politikai munkát és formálni kezdték a gyári munkásság hangulatát. A KMP politikai irányvonaláról, harci felhívásairól budapesti, kassai és debreceni kapcsolatok révén jutottak tájékozódáshoz és rendszeresen hallgatták a moszkvai rádió magyar nyelvű adásait, valamint a Kossuth Rádiót.

A háborúellenes, antifasiszta felvilágosító munka során jó együttműködést alakítottak ki baloldali szociáldemokrata szakszervezeti vezetőkkel, Oszip Istvánval, Mazuch Józseffel, Moravszky Antallal, Zafir Sándorral és másokkal. 1943 nyarán Fekete Mihályt beválasztották a szakszervezet választmányába,⁶ mozgalmi kapcsolataik rendszeresebbé váltak.

Kommunisták és szociáldemokraták jó együttműködésének eredménye volt a fent említett, 1943. szeptember 9-i béketüntetés a Diósgyőri Vasgyár Ágyúgyárában.

1944 tavaszán, a német megszállás után, felhasználva a kedvező körülményt, hogy addigi tevékenységük a hatóságok előtt rejtve maradt, hozzákezdtek a megszállók elleni harc szervezéséhez.

Az első akciót — a németek elleni tiltakozás jeléül nemzeti színű kokárdák kitűzését — a Barbay Ferenc csoportjához tartozó Kecskés Ferenc szervezte.⁷ Közben összehangolt politikai agitációval erősítették a kialakuló németellenes hangulatot és tanulmányozták, kiket vonhatnak be körükbe. Politikai munkájuk színvonalának emeléséhez hozzájárult, hogy Fekete Mihály — s az ő révén a diósgyőri mozgalom — éppen ekkor került kapcsolatba a Békepárttal.

Ennek ismertetéséhez egy kis kitérőt kell tennünk.

A fentebb már említett Alpár Mihály ekkor Budapesten, a Békepárt központjához kapcsolódó vonalon dolgozott. A párt szerette volna eljuttatni röpiratait

1 B. Nemes Éva: Az 1943. szeptember 9-i diósgyőri béketüntetés. Párttörténeti Közlemények, 1969. 3. sz. 118—134. o.

2 Források a borsodi és miskolci munkásmozgalom történetéhez III. k. 1930—1938. (Összeállította: Beránné Nemes Éva és Román János.) (A továbbiakban: Források), Miskolc, 1979. 51. o.; Párttörténeti Intézet Archivuma (a továbbiakban: PA) 867. f. 2/a—22.

3 Fekete Mihály: Ellenállók az Ávas alján. Egy diósgyőri munkás visszaemlékezései. 1974. 40—47. o.
4 Farkas Dezső: A munkás és szegényparaszt tömegek harca a második világháború időszakában 1930—1944. Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának története. (Szerkesztette: Tokody Gyula.) Debrecen, 1970. 554. o.; Borsod megyei Pártarchívum — Tóth Mihály visszaemlékezése.

5 Fehér Ferenc szóbeli közlése.

6 Magyar Vas munkások Lapja, 1943. július 15. 3. o.

7 Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár (a továbbiakban: BAZmLt) MvLt. Ig. biz. 1945—18.

a diósgyőri munkásokhoz, ezért megbízta Alpár Mihályt, hogy szerezzen miskolci és diósgyőri címeket, olyan munkásokét, akik rokonszenveznek a párt célkitűzéseivel és várható, hogy munkástársaik körében folytatott politikai beszélgetésekben felhasználják a röpiratok tartalmát. Alpár Mihály, aki hosszú börtönbüntetés után, e vidékről kitiltva, illegálisan élt, nem utazhatott oda. Megkérte Tóth Béla szabómestert, a Tanácsköztársaság volt harcosát, akít a váci börtönből ismert, hogy egy Budapestre hívó üzenettel utazzék Fekete Mihályhoz Hejőcsabára.⁸ Bár a kapcsolatfelvétel ezen az úton nem sikerült, mert Tóth Béla az ügyhöz és a viszonyokhoz képest szokatlan nyíltsággal közvetítette az üzenetet, e látogatás a későbbiekben a MOKAN-komité története szempontjából mégis nagy szerephez jutott.

Alpár Mihály más utat választott üzenete továbbításához. Erre így emlékezik: „Feketével együtt jártam iskolába. Úgy ismertük egymást, mint a testvérek. Tudtam, hogy ráismer az írásomra. Egy egyszerű nyílt levelezőlapra a következőt írtam neki: Kedves Mihály! Jól vagyunk, szeretnék veled beszélni, vasárnap 10 órakor várak a Kálvin-téren.” Fekete Mihály vállalta a koskázatot, s a megjelölt napon, március utolsó vasárnapján, Budapestre utazott. Megbeszélésük során Alpár ismertette a párt helyzetét, Fekete tájékoztatta őt a diósgyőri politikai hangulatról, vállalta a címek gyűjtését és továbbítását, valamint átvette a Békepárt néhány röpiratát. Már csak a címanyag Budapestre juttatásának a módját kellett megtalálni, amikor váratlanul megjelent Tóth Béla. (A megbeszélés az ő szabóműhelyében folyt, ahová Alpárnak kulcsa volt, de nem számított arra, hogy a vidéken lakó Tóth Béla vasárnap felkeresi a műhelyt). E véletlen találkozás azután egycsapásra tisztázta Fekete előtt, hogy nem provokátor járt nála, Alpár pedig a kapcsolattartást Tóth Béla közvetítésével tudta megoldani. Fekete Mihály a lakcímeik szerzésébe bevonta Barbay Ferencet, Barla Annát, Bencs Sándort és Thuróczy Lászlót. Mintegy 150 címet juttatott Budapestre, s ettől kezdve közel három hónapon keresztül különböző vállalatok cégjelzéses borítékjaiban rendszeresen érkeztek békepárti röpiratok e vidékre.⁹ A politikai helyzetről szóló ismertetések és a megszállók elleni harcra buzdító felhívások jó politikai hatást keltenek és a szervezést is segítették.

A mozgalom hatókörét ezek által is sikerült kiterjeszteni és további kapcsolatokat teremteni. Ennek révén találkozott össze az ellenállási mozgalomban az Ágyúgyáriak fent leírt csoportjainak és a C-gyárban (a mai Lenin Kohászati Művek) dolgozó Urbancsok Mihálynak a tevékenysége.¹⁰

Urbancsok Mihály 1939-ben, nagy mozgalmi tapasztalatokkal érkezett Miskolcra, ill. Diósgyőrbé. Hamarosan tagja lett a vasmunkás szakszervezet diósgyőri csoportja vezetőségének és a Szociáldemokrata Párt miskolci pártszervezete végrehajtó bizottságának. Harcos, baloldali ember volt, jól agitált, értett munkástársai nyelvén, sokan hallgattak rá. A német megszállás után, amikor az SZDP-t betiltották, több vezetőjét letartóztatták és a nagykanizsai inernáló táborba hurcolták, Urbancsok Mihály meg akarta szervezni az SZDP illegális végrehajtó bizottságát. Amikor azonban látta, hogy ez a kísérlet nem jár eredménnyel, Gaál István, Károlyi Tivadar és felesége, Krajcsi János, Tóth László, Thuróczy László, Moravszky Antal, Zafir Sándor és Füredi István segítségével

⁸ Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Pgy.M.116.; Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége (a továbbiakban: MEASZ) gyűjt. Alpár M. visszaemlékezése; *Fekete M.* i. m.: 67–69. o.

⁹ Herman Ottó Múzeum (a továbbiakban: HOM) Legújabbkori Adattára; Moravszky Antal vasgyári munkás ma is őriz egy békepárti röpiratot, amely egy rovarirtó cég borítékjában érkezett a címére. Moravszky Antal személyes közlése.

¹⁰ Források a borsodi és miskolci munkásmozgalom történetéhez IV. k. 1939–1944. Miskolc, 1981. 200., 226., 229., 295., 385. és 400. o.

Barbay Ferenc

Fekete Mihály

Tóth Béla

hozzákezdett az ellenállás szervezéséhez.¹¹ Egy alkalommal Moravszky Antal, aki ismerte a Békepárt röpiratait, tájékoztatta őt ezek politikai irányvonaláról, tartalmáról.¹² Ez időtől fogva Urbancsok Mihály tudatosan vállalta a Békepárt

¹¹ PA 867. f. 1/u—10.

¹² Moravszky Antal szóbeli közlése.

politikájának érvényesítését és erőteljes szervező munkába kezdett. Időközben Barbay Ferencel is összekötetésbe került. Barbay nagy gondnal foglalkozott egy fiatalokból álló csoporttal — Kossovich Gyulával, Lakatos Gézával, Soltész Károllyal, Csermák Róberttel, Molnár Lászlóval és ifj. Urbancsok Mihályval. Szemináriumokat tartott nekik, s felkészítette őket a németellenes harcra.¹³ Urbancsok Mihály fia révén ismerte e fiatalokat, s Barbay Ferencel az ő közvetítésükkel ismerkedett meg. A mozgalmi ismeretség a tevékenység jobb összehangolását jelentette.

Diósgyőr községben Nyíró Sándor végzett nagyarányú szervező és agitációs munkát. Ő korábban az SZDP községi szervezetének volt a titkára. A német megszállás után letartóztatták, de sikerült kiszabadulnia.¹⁴ Ezután rendőri felügyelete ellenére szervezte a mozgalmat. Az ellenállásra való felkészülés érdekében mintegy 30 emberrel tartotta a kapcsolatot és ismertette a Békepárt politikáját.

A békepárti szervezkedés Diósgyőrön kívül kiterjedt Miskolcra, Görömbölyre, Hejőcsabára és Tapolcára. Görömböly községben Tirpák János volt a mozgalom helyi vezetője, s ide tartozott Cseh László is.

Az utolsó röpirat, amely eljutott e vidékre, a Ságvári Endre meggyilkolása alkalmából kiadott felhívást tartalmazta, sürgetve fegyveres csoportok szervezését, fegyverek szerzését és általában több irányban a német megszállók elleni harcra való felkészülést.

1944 nyárutóján Fekete Mihály és Barbay Ferenc, e felhívás ismeretében is, a fegyveres harc előkészítésének a lehetőségeit latolgatták, s keresték az ehhez legmegfelelőbb szervezeti formát. Éppen ekkor érkezett meg Budapestről Tóth Béla, aki ismertette előtűk: a pártnak az a kívánsága, hogy tevékenységüket a továbbiakban a MOKAN-komité keretében folytassák.

Szükségesnek látszik e fordulatnak az előzményeit ismertetnünk.

Tóth Béla írásaiból kitűnik, hogy ő kezdettől fogva kevesellte azt a feladatot, ami a békepárti röpiratok terjesztése céljából az összegyűjtött címek továbbításával reá hárult.¹⁵ Tulajdonképpen kevesellte a Békepárt egész működését. Ráadásul egy alkalommal azt az eligazítást kapta, hogy nincs szükség további címekre, s nem kapott más megbízatást sem. Úgy látta, hogy az a szándéka, mely szerint ő maga jelentős mértékben részt venne a németellenes, antifasiszta harcban, csak öntevékeny mozgalom szervezésével valósulhat meg.

A szervezést Budapesten kezdte meg, Váradi Sándor, Ganz-gyári munkás; Szalai Ádám zuglói villamosellenőr és Hartványi Pál szabómester segítségével.¹⁶ Valamennyien kommunista meggyőződésű, régi mozgalmi emberek voltak. Tóth Béla nem fedte fel előtűk a mozgalom öntevékeny jellegét, mert úgy vélte, nagyobb eredményeket érhet el, ha abban a hiedelemben hagyja az embereket, hogy ő a párt megbízása alapján jár el, sőt azt is sejteni engedi, hogy a moszkvai emigrációval is kapcsolatban áll.

Több helyen épített ki bázist a mozgalom számára: Szalai Ádám zuglói házában — ide tartozott Ferber Tibor, Ferber Gyuláné, Kapás Sándor és Sass Ernő —, Váradi Sándor Toldy Ferenc utcai lakásában — e csoport tagjainak a nevét nem ismerjük —, valamint Nemes Béláné Nefelejcs utcai lakásában, ahová Nemezs Mihály, Magyarits Miklós és Sipos Béla tartozott.¹⁷ Tudunk egy

13 MEASZ gyűjt. — Kossovich Gy., Soltész K., Csermák R., Molnár L. visszaemlékezése.

14 BAZmLé Bm. ai. 1944—8971.

15 PA 867. f. 1/j—13; HL Pgy. M. 116.

16 HL Pgy. M. 116., uo. 129.

17 MEASZ gyűjt. a fenti felsoroltak visszaemlékezései; továbbá HL Pgy. M. 63., 111., 146. E budapesti csoportok mindvégig bázisul szolgálták Toth Béla ellenállási tevékenységéhez, de ennek részletesebb leírása meghaladja e dolgozat kereteit. Megjegyzendő, hogy Sass Ernő és Kapás Sándor később az újpesti partizánokhoz csatlakoztak.

Szondy utcai bázisról Stolicz Karolánál, s feltehető, hogy ezeken kívül is volt illegális találkozásra, leíró apparátus elhelyezésére, röpiratok raktározására, s illegalitásba kényszerült kommunisták, baloldali emberek, üldözött zsidók és szökött katonák elrejtésére alkalmas helye.

1944. május 10-én a Gestapo Tóth Bélát kereste, ettől fogva maga is illegáltságban élt, változtatva a fent felsorolt helyeken.

Tóth Béla írógépet és sokszorosító apparátust szerzett, elkészítette az első, kissé fellengzős fogalmazású, „Felhívás” c. röpiratot,¹⁸ s megszervezte annak leírását, sokszorosítását és terjesztését Budapesten. A MOKAN-komité elnevezés — Magyarországi Kommunisták Antináci komitéja — itt bukkan fel első ízben. Tíz évvel később erről így írt Tóth Béla: „Sokat gondolkodtam, mi legyen a neve a mozgalomnak. Szerettem volna, hogy minden benne legyen, amely kifejezi a célunkat is és azt is, hogy kinek a kezdeményezésére és kinek a vezetésével folyik a mozgalom. A Kommunisták Magyarországi Pártja elnevezésből indultam ki, a sorrendet megfordítva, hozzáátve, hogy Anti Náci komité, vagyis bizottság.”¹⁹

Nyilvánvaló, hogy az elnevezés aligha tükrözte helyesen a célt, a széles körű antifasiszta összefogást. A mozgalomban többen érezték és tudták ezt — úgy vélem, ma már nehezen tisztázható, hogy Tóth Béla maga mennyire látta be — a gyakorlatban azonban áthidalták azzal, hogy csak a rövidítést használták, egy időben pedig jelszökeként, így: „Mokan urat keresem”.

A budapesti működés idejére esik az igazolványok elkészítése is, teljesen Tóth Béla egyéni terve alapján. Magyarits Miklós nyomdász a Franklin Nyomdában, volt munkatársa, Beiczi Győző segítségével, megszerezte az igazolványokhoz szükséges nyomdai betűket, megcsinálta a szedést. Beiczi Győző egy ötágú csillag kliséjét elkészítette ólomból, ezt bélyegzőként használták. (Megjegyzendő, hogy több bélyegző készült, egyet Váradi Sándor készített rézből.) Az igazolványok magyar és orosz nyelven tanúsítják, hogy annak tulajdonosa a MOKAN-komité tagja, négy különböző kategóriába sorolva.²⁰ Az igazolványok alapján rekonstruálható szervezeti felépítés, s maga az igazolvány rendszeresítése is a mozgalom furcsaságai közé tartozik. Szokatlan, hogy egy illegális mozgalom igazolvánnyal látja el tagjait, bár azóta tudjuk, hogy nem egyedülálló eset. Múzeum őrzi pl. a Vörös Brigád vagy a Várnai Zseni névvel működött csoportok egyes tagjainak igazolványait.

A MOKAN-igazolványok láttán arra lehet következtetni, hogy Tóth Béla elgondolása szerint a mozgalomba bevont emberekben ez növeli a bizalmat. A mozgalom vezetői érezték ennek hátrányait is, hiszen növelte a veszélyt és az igazolványok készítése is sok energiát kötött le. Mégis igaz, hogy a szervezés során néha kivételesen jó hatású volt. Ami pedig a szervezési sémát²¹ illeti, a gyakorlat túllépett rajta, a szervezés a feladatok szerint alakult, a kategorizálás nem érvényesült.

Közben készültek a további röpiratok „Magyarok, munkások, parasztok, katonák!”, „Magyar polgárok!”, „Magyar tisztok!”, „Felhívás a magyar nőkhöz!” címmel, valamint különböző „Szervezési direktívák”.²² Ezeket írógéppel, vagy sokszorosítással készítették, s kezdetben a fővárosban terjesztették, de eljuttatták pl. Hangonyba is.

18 PA 867. f. 1/j—13. Itt gépelt másolat található.

19 HL Pgy. M. 116.

20 HOM Legújabbkori Adattára; fotómásolatok: HL Pgy. M. 63.

21 A MOKAN-komité Szervezési direktívái. Közli: *Harsányi János*: Magyar szabadságharcosok a fasiszmus ellen. Dokumentumok a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom történetéből 1941—1945. Budapest, 1966. 560—561. o.

22 PA 867. f. 1/j—13.

1944 augusztusától kezdve Tóth Béla fő működési területe Miskolc lett. Az volt a terve, hogy a Budapesten létrehozott MOKAN-komitét összekapcsolja a diósgyőriek jól fejlődő mozgalomával, de önálló vonalat is ki akart építeni.

Felkereste rokonát, Kiss Miklóst, aki a Diósgyőri Vasgyárban dolgozott, s megbízta azzal, hogy „szervezzék be olyan embereket, akik hajlandók vállalni a németek elleni harcot”.²³ Kiss Miklós becsületesen teljesítette a megbízást, de teljesen járatlan volt a mozgalmi munkában, s szervezés közben a nagyobb nyomaték kedvéért hivatkozott arra, hogy a szervezés hátterében az ő 19-es nagybátyja áll, „akiről Moszkvában is tudnak.” Kiss Miklóst nem sokkal később letartóztatták, majd rajta keresztül akartak Tóth Béla nyomára bukkanni. Kiss Miklós ezúttal nagyon vigyázott, nehogy újabb hibát kövessen el, és sikerült a nyomozó szerveket félrevezetnie. Szabadulása után a továbbiakban a mozgalom védelmében egy időre ki kellett őt kapcsolni a munkából.

Tóth Béla további próbálkozása volt a röpiratok miskolci előállításának a megszervezése. Pachér Károly lakásán írógépet és sokszorosítót helyezett el, megszerzett egy lezárt cukorkaboltot a főútvonalon, itt nyomdai eszközöket, papírt, röpiratokat és igazolványokat raktározott, ugyanitt leírás, sokszorosítás és igazolványkészítés is folyt.²⁴ Az eszközök megszerzéséhez igénybe vette unokaöccse, Blach János rövidáru-kereskedő, egykori ifjúmunkás segítségét is.

Utazásai alkalmával Budapestről Miskolcra vitt illegálisban élő mozgalmi embereket, s feleségét is itt helyezte el. Csoportjának e tagjait rendszeresen ellátta feladatokkal, egyiket-másikat összekapcsolta Fekete Mihállyal. 1944 augusztusában azonban közülük kettőt, Tóth Bélánét és Blech Évát, más-más körülmények között elfogták és a nagykanizsai internáló táborba hurcolták, Ferber Tibor pedig ekkor a város elhagyására kényszerült.²⁵

Ily módon a csak részben sikeresnek mondható előkészületek után került sor a diósgyőri mozgalom vezetőivel, Fekete Mihállyal és Barbay Ferencsel arra a megbeszélésre, amelynek során Tóth Béla a mozgalmat a MOKAN-komité keretébe vonta.²⁶

Fekete Mihály és Barbay Ferenc idegenkedtek az elnevezéstől és az egyes formáktól, végül azonban elfogadták Tóth Béla indítványát, amelynek a lényege — túl az elnevezésen és egyéb furcsaságokon — mégiscsak az volt, hogy megkezdik a miskolci—diósgyőri ellenállási mozgalom szélesebb alapokra helyezését és előkészítik a partizánharcot.

A megbeszélés után Tóth Béla még egy kísérletet tett arra, hogy ezt a tervet összekapcsolja Alpár Mihállyal, az ő révén pedig a Béképárttal. Azt szeretne volna elérni, hogy Alpár Mihály is vegyen részt Miskolcon a mozgalom új keretek közötti beindításában. Alpár Mihály azonban — fegyelmezett pártmunkás lévén — nem dönthetett ebben felső pártkapcsolata beleegyezése nélkül. Ennek lefolyására Alpár Mihály így emlékezik: „Háy Mihály egy hét múlva, vagyis a következő találkozón közölte velem, hogy nem mehetek Miskolcra, ezt vegyem utasításnak. Egyrészt nem hiszik el, hogy én ott megúszom szárazon, kicsi a város, mindenki ismer és ki örömeiben, ki pedig gyűlöletből beszélni fog rólam. A másik kérdés pedig az, hogy ezt a nagy dolgot nem bízzák Tóth Bélára, a pártnak pedig nincs ereje ahhoz, hogy Budapestről olyan távol partizánmozgalmat szervezzék és vezessen, mikor a legnagyobb gondban van az ilyen dolgokban itt Pesten is. Ebből én Tóth Bélával csak annyit közöltem,

²³ HL Pgy. M. 116.

²⁴ Borsod megyei Pártarchívum — Vajda Gábor visszaemlékezése.

²⁵ Tóth Béláné, Blech Éva és Ferber Tibor személyes közlése.

²⁶ *Fekete Mihály*: i. m.: 84. o.; HL Pgy. M. 116.

hogy nem mehetek Miskolcra, nem tartják helyesnek.”²⁷ Tóth Béla úgy érezte, hogy az ő tervére „nem kapott se igent, se nemet”, s a mozgalom megindítása mellett döntött.²⁸ Ismét úgy járt el, mint a budapesti csoportok szervezése során. Amikor visszament Miskolcra, Fekete Mihállyal azt közölte, hogy beszélt Alpár Mihállyal, ami megfelelt a valóságnak, ám azt is hozzátette, hogy Alpár Mihály megbízta őt, s rajta keresztül Fekete Mihályt, a partizánmozgalom megszervezésével. Nem szólt arról, hogy lényegében megszakadt a pártkapcsolata, s hogy ettől fogva a helyi mozgalom csak a saját erejére támaszkodhat.

A politikai tájékoztatók, a színvonalas röpiratanyag elmaradása természetesen hamar érezhetővé vált, azt azonban, hogy a MOKAN-komité szervezésére nem volt pártutasítás, a mozgalom valamennyi vezetője csak a felszabadulás után tudta meg.

A mozgalom eredményessége azonban nem attól függött, hogy érvényesült-e közvetlen formában központi irányítás, sokkal inkább attól, hogy képes-e kilépni a munkásmozgalom kereteiből, s magához vonzani egy szélesebb körű antifasiszta tábort, ugyanakkor képes-e megtartani a munkásmozgalmi indítatásból eredő karakterét, ami politikai következetességben és szervezett tömegelőben meghatározó jelentésű volt.

Tóth Béla, Fekete Mihály és Barbay Ferenc megbeszélését követően, 1944 szeptemberétől kezdve a MOKAN-komité keretében folyt tovább az ellenállási mozgalom szervezése, s igen rövid idő alatt kiterjedt, szerteágazó mozgalommá vált.

Fekete Mihály fiát, Sándort küldte Urbancsok Mihályhoz egy megbeszélésre szóló üzenettel, melynek eredményeképpen Urbancsok Mihály csatlakozott hozzájuk. Tóth Bélával is közvetlen kapcsolatba került, s ettől fogva a vezetéshez tartozott.²⁹

Bekapcsolódott a MOKAN-komité tevékenységébe Kopácsy József miskolci vasgyári munkás, a vasmunkás szakszervezet és a városi szociáldemokrata párt-szervezet vezetőinek egyike is, akit a német megszállás után a nagykanizsai internálótáborba vittek.³⁰ Szabadulása után illegalitásba ment, s a diósgyőri Herman-telepen egy elhagyott romos házban feleségével és fiával, Sándorral — aki a Diósgyőri Vasgyárban dolgozott — kiépítette az ellenállási mozgalom egyik bázisát. Itt keresett később menedéket Oszip István és további, mintegy tíz, rejtőzni kényszerült mozgalmi ember, szökött katona vagy munkaszolgálatos. A Herman-telepiek és a MOKAN-komité más csoportjai közötti összeköttetését Kopácsy Sándor kerékpáros futárként biztosította.³¹

Közben Bánhegyi Béla révén — akit Fekete Mihály a vasgyárból ismert — összeköttetés jött létre a Ládi-fatelepen állomásozó, 107/301. sz. munkaszolgálatos században szerveződő ellenállási csoport vezetőjével, Világ Miklóssal. Ő 1944 júniusában kezdte meg a szervezést, ami kb. harminc emberre terjedt ki.³² Világ Miklós újságíró volt, korábban Miskolcon élt, főiskolai hallgatóként kapcsolatban állt a KMP miskolci szervezetével (szerepelt egy kommunista perben is³³). Fekete Mihály nem ismerte Virág Miklós munkásmozgalmi tevékenységét, írói munkásságával azonban találkozott, beszélgetésük pedig meg-

27 MEASZ gyűjt. — Alpár M. visszaemlékezése.

28 HL Pgy. M. 116.

29 PA 867. f. 1/u—10.

30 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) K.150.1944—VII—9—176515.

31 HL Pgy. M. 117.

32 HL Pgy. M. 117.; MEASZ gyűjt. — Márkus Dezső visszaemlékezése.

33 Források. III. k. 210. o.

győzte arról, hogy baloldali gondolkodású, antifasiszta beállítottságú és politikailag képzett emberrel gyarapodik a tábor. Világot Fekete Mihály bevonta a MOKAN-komitéba, összekapcsolva Urbancsok Mihállyal, Barla Annával, majd Tóth Bélával.³⁴

E találkozás a további szervezésben is segített. Virág Miklós ugyanis a diósgyőri SZDP, vagy a szakszervezet vezetőit keresve eljutott Nyíró Sándorhoz, aki Kovács Imre házában ekkorra már valóságos mozgalmi központot épített ki. Kovács Imre vasgyári munkás, egykori vöröskatona, két fiával minden idejét a mozgalomnak szentelte. Munkájukban részt vett Kovács Imréné, községi bábaasszony, aki a foglalkozásából adódó mozgási lehetőségeket is kitűnően ki tudta használni. Mintegy tizenöt vasgyári munkás tartozott ide. Fekete Mihály és Barbay Ferenc együtt keresték fel Nyíró Sándort. Feltárták előtte a MOKAN-komité céljait és megállapodtak tevékenységük összehangolásában. A továbbiakban főleg Világ Miklós révén tartották a kapcsolatot.

Újdiósgyőrben Koncz István, helybeli parasztember fejtett ki erőteljes szervezést a lakóterületen. Háza gyakran mozgalmi találkozóhelyül szolgált: Világ Miklós, Fekete Mihály és Nyíró Sándor gyakran megfordult nála. Egy budapesti útja alkalmával közvetített Világ Miklós és dr. Zahorán Ákos között, aki a Kovács Imre-féle ellenállási mozgalom egyik tagja volt.

Az újdiósgyőri település másik szervezője Barla Anna volt. Ő a szocialista nőmozgalomban és a munkáskönyvtárban szerzett korábbi ismeretségét felhasználva kereste fel azokat, akikről úgy vélte, hogy megnyerhetőek a mozgalom számára. Fodrászüzlete jó lehetőséget adott a mozgalmi feladatok megbeszélésére, továbbítására.³⁵

Miskolcon Barbay Ferenc bekapcsolta a MOKAN-komité munkájába a fentebb már említett, fiatalokból álló csoportot, s több, Miskolcon lakó vasgyári munkást. Nagy nyeresége volt a mozgalomnak, hogy éppen ebben az időben érkezett Miskolcra Debrecenből egy fiatal tanárházaspár, Rácz Zoltán és felesége, akik a debreceni egyetemen marxista körökben dolgoztak, kommunistákkal is kapcsolatban álltak, s németellenes, antifasiszta agitációs munkát folytattak.³⁶ Barbay Ferenc, aki a háború éveiben is fenntartotta debreceni mozgalmi kapcsolatait, onnan ismerte őket. Összeköttetést teremtett részükre Tóth Bélával, Fekete Mihállyal. Tevékenységük ettől fogva közvetlenül a vezetőséghez kapcsolódott. Az ő körükhöz tartozott a nagyváradi mozgalomból érkezett Vajda Gábor fiatal nyomdász és újságíró is. A továbbiakban mindhárman vezető szerepet játszottak a MOKAN-komité propagandamunkájában.

A szervező munka erőteljesen haladt, Tóth Béla, Fekete Mihály, Barbay Ferenc és Urbancsok Mihály azonban érezték, hogy a továbblépés elengedhetetlen feltétele a városi értelmiségiek és polgárok megnyerése. Megállapodásuknak megfelelően ilyen irányban kezdtek tájékozódni. Elsőként Pődör László gimnáziumi tanárral vették fel a kapcsolatot. Ezt megkönnyítette, hogy Pődör László a gimnáziumban felfigyelt Fekete Mihály fiára, Sándorra, aki marxista szellemű olvasottságával tűnt fel. Pődör László megtudta tőle, hogy apja gondolkodásmódját követve fordult érdeklődése a marxista irodalom felé. Pődör László már kezdeményezte a megismerkedést Sándor apjával, amikor a mozgalom oldaláról is megérlelődött a kapcsolat felvételének az igénye.³⁷ Találkozá-

³⁴ Fekete M.: i. m.: 113–114. o.

³⁵ PA 867. f. 1/b–77.; HL Pgy. M.12.

³⁶ MEASZ gyűjt. Rácz Zoltán és Rácz Zoltánné személyi anyaga.

³⁷ Magyar Rádió Dokumentumszerkesztőség műsora: Hányan voltak? Szerk. Tomkai Judit. Beszélgetés Pődör Lászlóval. (1984 márc.)

suk eredményeként Pődör László bekapcsolódott a MOKAN-komité további szervezésébe, elsősorban katonatisztek és más, a mozgalom számára fontos személyek megnyerésével. Felesége kezdettől sok segítséget nyújtott ehhez.

Pődör László meghívta lakására dr. Petrássy Miklós orvos alezredest, az 546. sz. hadikórház parancsnokát. Petrássy Miklós e megbeszélésen csatlakozott a MOKAN-komitéhez és vállalta, hogy segít más tisztek megnyerésében is.³⁸ Ő ajánlotta a miskolci VII. hadtesttől Szalay Tibor tüzér alezredes és Ginzery Sándor tüzér ezredes bevonását.

Szalay Tibor alezredes 1942/43-ban átélte a doni katasztrófát, a hadművelési területeken szerzett tapasztalatai alapján németellenessége megerősödött, a német megszállás után beteget jelentett, hogy ne kelljen a megszállóknak engedelmessékednie.³⁹ A vele való kapcsolat felvételét a MOKAN-komité vezetői alaposan előkészítették. Kapóra jött, hogy tisztiszolgája, Kuncsik János, Fekete Sándorral barátságban volt. Kuncsik János vállalta, hogy egy tisztekhez szóló MOKAN-röpiratot elhelyez az alezredes asztalán, aztán kipuhatolja ennek fogadtatását. Amikor ennek eredményéről beszámolt, Pődör László megbeszélésre hívta az alezredest, amelyen az előkészítés szerint részt vett Petrássy Miklós, Tóth Béla és Fekete Mihály is. Ugyanide hívták Ginzery Sándor ezredest, a diósgyőri székhellyel működő Lőszerátvételi Kirendeltség vezetőjét.⁴⁰

A tisztek vállalták az ellenállási mozgalomban rájuk váró feladatokat. Szalay alezredes bevonta Jándy Géza tüzér hadnagyot, s megállapodott vele, hogy adandó lehetőséget kihasználva ütegeivel együtt csatlakozik a MOKAN-komitéhez.⁴¹

Szalay alezredes németellenes magatartásának környezetében is híre ment. Erre mutat Nógrádi Sándor partizánparancsnok noteszában egy bejegyzés, amely szerint felderítői jelentették, hogy „a VII. hadtestnél Szalay alezredes hajlik a demokratikus tábor felé”.⁴² A Nógrádi-egységnek nem volt tudomása a MOKAN-komitéről, így nem tudhatta azt sem, hogy Szalay Tibor ekkor már szervezeten az ellenálláshoz tartozott.

Ginzery Sándor németellenes kijelentéseivel vonta magára a figyelmet, s beosztása révén is fontos feladat várt rá.

Időközben Fekete Mihály beszervezte Fodor János tüzér századost, a vasgyári tüzérségi javítóműhely parancsnokát.⁴³ Mozgalmi kapcsolatba hozta Ginzery ezredessel. Ők egyébként, addigi munkájuk során, már ismeretségben voltak.

A MOKAN-komité ütőképessége szempontjából fontos esemény volt 1944 november elején Szabó Lajos őrmesternek, egy nemzetőrszázad parancsnokának a csatlakozása, amellyel egy könnyen mozgósítható, legális fegyverviseléssel és jó felszereléssel rendelkező alakulathoz jutott.

Szabó Lajos 1940-től kezdve — sorkatonai szolgálata teljesítése után — írnoiki beosztásban dolgozott a miskolci leventeparancsnokságon, két évvel később pedig, a behívások következtében keletkezett oktatóhiány miatt, leventeoktatói beosztást kapott. Ipari tanulókból — akkori elnevezés szerint tanoncokból — álló leventecsapattal foglalkozott, a hozzá segédoktatóként beosztott Rudnyánszky Pállal együtt. A foglalkozásokon mindketten, az ún. „nemzetvédelmi” előadások politikai hatásának ellensúlyozására, Hitler-ellenes szellem érvényesíté-

38 HM Központi Irattár 1668.; HM 1945. eln. szű. 35102.

39 PA 867. f. 1/j—13.; HL HM 1945. eln. szű. 35102.; HL Békeelőkészítő Biz. IV. cs. 20.

40 HL Pgy. M. 288.; HM Közp. Irattár 654.

41 PA 867. f. 1/j—13.; HL HM 6769/eln. szű. 1946.

42 PA 682. f. 4. őe.

43 HL HM 1945. eln. szű. 35102.

sére törekedtek.⁴⁴ Ebben szerepet játszott, hogy Szabó Lajos fiatal korában részt vett a prágai kommunista ifjúsági mozgalomban, s ha a következő 8—10 évben nem is volt a munkásmozgalommal kapcsolata, gondolkodásmódját meghatározta ez az indíttatás. Rudnyánszky Pál baloldali meggyőződésű, családi és baráti kapcsolatai révén sok szállal a szociáldemokrata párthoz kötődő fiatal volt, felismerte és támogatta Szabó Lajos törekvéseit, sok tekintetben maga is kezdeményező volt. 1944-ben, amikor a leventedandár-parancsnok megtiltotta, hogy az előírtnál alacsonyabb iskolai végzettségű Szabó Lajos oktatóként működjön, Rudnyánszky Pál lett az oktató. Szabó Lajossal további kapcsolatban maradt.⁴⁵

Számukra új lehetőséget jelentett az 1944 szeptemberében megjelent rendelet, amely nemzetőrszázadok felállítását írta elő, s ennek szervezését a leventeparancsnokságokra ruházta. A nemzetőrséget, közbiztonsági feladatok ellátására, a polgári lakosság soraiból kellett kiállítani.⁴⁶ Szabó Lajos és Rudnyánszky Pál ezt használták fel az ellenállási csoport megalakítására. A nemzetőrség állományába szülő behívók megírása és a bevonultak elosztása Szabó Lajos feladata volt, de ebben is segédkezett neki Rudnyánszky Pál. E munka során azoknak a behívóját, akikre számítottak a tervezett ellenállási csoportban, Szabó Lajos nevének kezdőbetűjével, „SZ” jellel látták el, majd beosztásukat úgy intézték, hogy valamennyien egy századba kerüljenek. Nyolcvanöt fővel alakították meg ezt az alegységet.⁴⁷ A századparancsnok Szabó Lajos, helyettese Rudnyánszky Pál lett. Tagjaikat jó felszereléssel, Mannlicher puskával és lőszerrel látták el. A felszerelési anyagok kiadását Szabó Lajos jelenlétében a közvetlen törzsbe beosztott Antal Ferenc és Varró Lajos végezte. Később a századból a törzsbe került Juhász Zoltán, ifj. Áfra Béla, Kovács György, Sándor Gyula, ifj. Tóth Béla, Kiss Miklós és ifj. Kiss Gusztáv. Voltak, akik nem értek be a század létszámaiba, csak igazolványaik szerint tartoztak oda. Ide tartoztak: Jelinek László, Négyesi Lajos, és a legfiatalabb. Takács Jenő.

Fontos körülmény, hogy bár a nemzetőrség felállításáról szóló rendeletet még a Lakatos-kormány adta ki, annak végrehajtása éppen a Szálasi-puccs utáni időre esett. A nemzetőrszázad október 16-án vette át a felszerelést, s még aznap, a nyilas hatalomátvétellel szembe fordítva, a Horthy-nótával, tüntető felvonulást rendezett. Ezután járőrszolgálat közben rendszeresen zavarták a nyilasok mozgását és összetűzéseket kezdeményeztek velük.⁴⁸

A MOKAN-komitével való kapcsolatuk úgy jött létre, hogy Lakatos Géza és Soltész Károly ifjúmunkások Urbancsok Mihály figyelmét felhívták Szabó Lajos nyilasellenes tevékenységére, majd összeköttetést teremtettek Urbancsok Mihály és Szabó Lajos között.⁴⁹ A munkásmozgalmi vezető és a nemzetőr századparancsnok őrmester találkozása szokatlan volt mindkettőjük számára, mint utóbb kiderült, kölcsönösen gondoskodtak fegyveres védelemről arra az esetre, ha az ismeretlen másik fél ellenségnek bizonyulna. A megbeszélés azonban tisztázta a közös célokat, létrejött a kölcsönös bizalom, s ennek alapján végbement Szabó Lajos vezetésével a nemzetőrszázad csatlakozása a MOKAN-komitéhez.

44 PA 867. f. 1/sz—23.; HM Közp. Irattár 5304—IV—84.

45 Szabó Lajos: A miskolci partizánokról. Vagyunk az ifjú gárda. Emlékezések az ifjúmunkásmozgalomra 1900—1944. Budapest, 1957. 258—269. o.

46 3430/1944. ME. sz. Közl.: Csima János: A Horthy-hadsereg szervezete és tevékenysége. HM Központi Irattár Kiadása.

47 HL Pgy. M. 309. 1944. október 16-i keltezéssel, az eredeti felszerelési lajstrom fotómásolata.

48 Szabó Lajos: i. m.; Antal Ferenc: Harc a fasiszta megszállók ellen. A Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítője. 1955. 1. sz. 34—44. o.; PA. 867. f. 1/a—25; uo.: 1/j—16.

A MOKAN-komité szervezése ezzel lényegében befejeződött, egy táborba kerültek mindazok a társadalmi erők, amelyek a németek és a nyilasok elleni harcban számításba vehetők voltak. Egyes emberek és egyes kisebb csoportok csatlakozására természetesen a MOKAN-komité egész működése alatt a továbbiakban is sor került, valamennyi erősítette a mozgalmat, de összetételében már nem jelentett változást.

A fentiekben az aktív harcot vállalók táboráról szóltunk, s közülük is azokról, akik szervezetteren a MOKAN-komitéhez tartoztak. Kiegészül azonban e körrel azokkal a németellenes városi polgárokkal, akiket Tóth Béla a mozgalom anyagi támogatására nyert meg. Sicskó Sándor textilkereskedő fegyvervásárlásra és ellátásra rendszeres pénzbeli támogatást nyújtott, több ízben lakását is rendelkezésre bocsájtotta; Ternai István hentesmester és egy pékmester élelemmel segítettek, s voltak, akik az élelem szállításában, rendelgetési helyére juttatásában vettek részt.⁵⁰ Szolgálataik nagyban hozzájárultak a MOKAN-komité működési feltételeihez, s az sem elhanyagolható, hogy tevékenységük nem volt veszélytelen.

A szerteágazó szervezet létrejöttét áttekintve megállapítható, hogy a kapcsolatok szövevényes rendszere alakult ki, amelynek hiába kísérelnénk meg megkonstruálni a hierarchiáját. Egy-egy ember többfelé is rendelkezett kapcsolatokkal, s a csoportok összetétele szintén rugalmasan változott a feladatok szerint. Mindemellett az öntevékenységnek is meglehetősen nagy szerepe volt, a MOKAN-komité tagjai és csoportjai nem mindig a vezetőség konkrét utasításai alapján hajtották végre akcióikat. Ha alkalom adódott, megtették, amit lehetett, majd beszámoltak róla vezetőiknek.

Maga a vezetőség összetétele, az ülésein és megbeszélésein részt vevők köre is meglehetősen változó, a feladatok függvényében alakuló volt. Alapítóként Tóth Bélát tarthatjuk számon, aki a már tőle függetlenül kialakult diósgyőri antifasiszta, háborúellenes mozgalomba kapcsolódott bele az általa szervezett MOKAN-komitével, ugyanakkor kezdeményezőkézsége, leleményessége, ötletessége és szervezőképessége nélkülözhetetlen szerepet játszott abban, hogy a mozgalom kilépett a hagyományos munkásmozgalmi kereteből, s a helyzetnek és a feladatoknak megfelelő, széles körű ellenállási mozgalommá vált. A MOKAN-komité vezetői voltak Tóth Béla mellett kezdetől Fekete Mihály és Barbay Ferenc, majd Pődör László és Urbancsok Mihály. Rácz Zoltánné, Rácz Zoltán és Vajda Gábor szintén a vezetés részét képezték, ugyanis ők, mint erről fentebb már szó volt, az egész mozgalom propagandamunkáját irányították. Sajátos a katonatisztek elhelyezkedése, akik közvetlenül a vezetőkkel álltak kapcsolatban, de működésük nem terjedt ki a mozgalom minden területére. Szabó Lajos és Rudnyánszky Pál a nemzetőrszázad vezetőiként egy szervezett csoport közvetlen és kizárólagos irányítói voltak.

A vezetőség gyakran ülésezett, mert az események gyorsan követték egymást, s a kölcsönös tájékoztatás, az információcsere és a tennivalók elosztása ezt megkövetelte. Az üléseket sokszor Pődör László Görgy utcai lakásán tartották, ha a megbeszéléseken a tisztak is jelen voltak, akkor bizonyosan ott. A vezetőségi ülések zavartalan lefolyásáról, a megfelelő konspirációról Pődör Lászlóné nagy körültekintéssel és ügyességgel gondoskodott. Gyakran volt vezetőségi ülés a Rácz házaspár Toronyalja utcai lakásában, főleg akkor, amikor a röpiratokkal kapcsolatos megbeszélések folytak. Ilyenkor mindig jelen volt Vajda Gábor is. A harmadik vezetőségi bázis Barla Anna újdíósgyőri fodrásüzlete volt, itt főleg a diósgyőri csoportok vezetőivel folyt tanácskozás.

49 PA 867. f. 1/u—10.; MEASZ gyűjt. — Lakatos Géza és Soltész Károly visszaemlékezése.
50 HL Pgy. M. 116.

A MOKAN-komité szervezetének áttekintése után következtek tevékenységének vázlatos leírása.

Működésének köre három irányú volt:

1. A német megszálló alakulatok zavarása;
2. az üzemek, gyárak kifosztásának, a műtárgyak rombolásának megakadályozása, emberek és anyagi javak mentése a németek és a nyilasok pusztításai elől;
3. felkészülés a visszavonuló németek hátbatámadására.

Mindezen célok megvalósítását irányított propagandamunkával igyekeztek előkészíteni.

A MOKAN-komité politikai felvilágosító munkájának fő formája minden bizonnyal a szóbeli agitáció volt, amelyet a csoportok tagjai környezetükben, munka- és lakóhelyükön, a különböző összejöveteleken, különösen új tagok beszervezése alkalmával folytattak. Ezeknek a visszaemlékezések alapján rekonstruálható tartalma: a frontesemények alakulása, a németek előre látható háborús veresége; a Vörös Hadsereg, a Hitler-ellenes koalícióba tömörült erők győzelme; a német megszállók tevékenységének leleplezése; a belpolitikai helyzet; a háborúból való kilépés, a németekkel való szembefordulás szükségessége és nyilasellenes akciók szervezése.

Az aktivisták számára Barbay Ferenc és Világ Miklós több ízben tartottak szemináriumi foglalkozásokat.

Nagy gondot fordítottak az írásos propagandára is. Rendszeresen készítettek röpiratokat. Ezeket Tóth Béla, Fekete Mihály, később a Rác házaspár és Vajda Gábor írta és szerkesztette. Tóth Béla gondoskodott leíróeszközökről, papírról, gépelésről, sokszorosításról. A terjesztés megszervezésében a vezetőség valamennyi tagja részt vett.

Alkalmazták az írásos propaganda sajátos eszközét, a falra festést is. 1944. szeptember 20-án és 21-én a Vasgyárba vezető útvonalon a kövezeten és a palánkon „Békét”, „Békét akarunk!” felirat volt olvasható.⁵¹ Ez a vasgyári tüntetés előkészítését szolgálta közvetlenül. (Nem sikerült pontosan megállapítanunk, hogy ki végezte a festést.) A második falfestési akciót a nyilas hatalomátvétel másnapján Fekete Sándor szervezte meg.⁵² Ekkor, a letartóztatások következtében, a mozgalmi hálózat átmenetileg szétzilálódott, ami a propagandamunka kényszerű szüneteltetésének a veszélyével járt. Fekete Sándor nyilasellenes jelszavakat szerkesztett, elkészítette a feliratok sablonjait, s Fancsalszky Kálmánnal, majd Barla Annával, végül édesapja, Fekete Mihály közreműködésével vörös festékekkel ráfestették a jelszavakat a Városháza épületére,⁵³ a főútvonalon több épület falára, másnap a Diósgyőrbe vezető útvonalon a házak falaira. Következő napon követőjük akadt, a Martin-telep és a vasúti állomás környékén krétafeliratokon ugyanazok a jelszavak voltak láthatók.

A propagandamunkában jelentős változás következett be november elején, ugyanis ettől fogva röpirataikat sikerült nyomdai úton előállítani. Tóth Béla Pődör Lászlót kérte fel, hogy ismeretségi körét felhasználva, segítsen nyomdát szerezni.⁵⁴ Pődör László, a miskolci Fekete Pál és Társai Felső-Magyarországi

51 PA 651. f. 2. 1944—1—16641.

52 PA 867. f. 1./b—77.

53 Árvai Albert rendőr tiszthelyettes igazolásához beadott életrajzában ismertette, hogy Papp Kálmán polgármesterhelyettes elmarasztalta őt amiatt, hogy a festés idején ő volt az ügyeletes őrségparancsnok és nem tudta megakadályozni, illetve elfogni a tetteseket. BAZmLt MvLt Miskolc NB 1. cs. 1945—5. In: Fegyverrel a fasizmus ellen. Budapest, 1968. 168. o.; továbbá *Fekete Sándor: A kamasz álma*. Budapest, 1984. 14. o.

54 Pődör László szóbeli közlése.

Nyomdavállalat tulajdonosát, Fekete Pált keresték fel.⁵⁵ Fekete Pál baloldali gondolkodású ember volt, mielőtt átvette a céget, évtizedekig szervezett munkásként, szakszervezeti vezetőként dolgozott. A célkitűzéseket megismerve a nyomdát a MOKAN-komité rendelkezésére bocsájtotta, ezt követően a MOKAN-komité megbeszélésein is részt vett. A nyomdai röpiratok nagy részét a Rácz házaspár és Vajda Gábor szerkesztette, Vajda Gábor a nyomdai munkákat vezette, a betűk kiválasztásában és a szedésben is részt vett. Segítségükre volt Jencsel János, Kubányi Jenő és Szücs Andor, akik korábban ugyanebben a nyomdában dolgoztak.⁵⁶ A berakói munkát Szabados Gizella és Ilona végezték. A nyomdai munka feltételeit a Szabados család, fegyveres őrzését a nemzetőrök látták el. Szabó Lajos erre a feladatra Antal Ferencet, Négyesi Lajost, Varró Lajost, Kiss Gusztávot, Juhász Zoltánt és Áfra Bélát választotta ki.⁵⁷ A röpiratokat a nyomdából részben Vajda Gábor, részben Rudnyánszky Pál, valamint az őrség tagjai különböző elosztó helyekre vitték. (Ráczék Toronyalja utcai lakására, a Mindszenti temetőben megjelölt találkozóhelyre, a MOKAN-komité vezetőinek Ghillányi utcai rejtékhelyére; innen Hajdú Rezső és Tóth László szállították a diósgyőri csoport tagjaihoz.) A terjesztés kiragasztás, vagy szórás útján történt. Ebben a munkában minden csoport részt vett. A röpiratok megjelenése jó hatást keltett. Ebben az időben már egyetlen nyomda sem működött Miskolcon, a hivatalos felhívások is stencilezett eljárással készültek, így a szép nyomdatermék jelentős erőt sejtetett.⁵⁸

Közben öntevékeny röpiratkészítés és terjesztés is folyt. Kovács Imre, aki Nyíró Sándor révén összeköttetésben állt a MOKAN-komitével, diósgyőri házában két fiával együtt ezrével állította elő a háború- és németellenes felhívásokat, Békepart aláírással.⁵⁹

A mozgalom kiemelkedő politikai eseménye volt 1944. szeptember 21-én a — fentiekben már említett — béketüntetés, az előző évihez hasonlóan a Diósgyőri Vasgár Ágyúgyárában.⁶⁰ A korábbi tapasztalatokat felhasználva ismét a spontaneitás látszatát keltették, a szónok, id. Galló János fellépése is rögtönzöttnek hatott. A csendőrnymozgó-parancsnokság azonnal megkezdte a tüntetés politikai hátterének a felderítését. A kihallgatások egész sora után azonban csak annyit állapított meg, hogy „a munkásság olyan módszert alkalmazott, amelyből az egyes emberre pillanatnyilag hátrány nem származhat, s a bekiáltozók úgy helyezkedtek el a tömegben, hogy ne legyenek felismerhetők”. A diósgyőri rendőrkapitányság végül 18 munkásról derítette ki, hogy hangadók voltak a tüntetés folyamán. Nevüket — különleges katonai munkássázzadba javasolva — felterjesztette a Belügyminisztériumba.⁶¹

A MOKAN-komité vezetői közül Barbay Ferenc és Fekete Mihály vettek részt a tüntetés előkészítésében, de ennek idején Fekete Mihálynak már illegálitásba kellett mennie. A tüntetés másnapján Tóth Béla, számítva arra, hogy erőteljesebb nyomozás a MOKAN-komité vezetőihez is elérhet — rövid időre Budapestre utazott.

Közben a mozgalom számos vonalon folyt tovább, s szeptember végére újra együtt volt a teljes vezetőség.

⁵⁵ Fekete Pál előbb füzletvezető volt, 1944 augusztusában vette át a nyomdavállalatot. BAZmLt MvLt Polgm. 1944—339. és 401.

⁵⁶ Borsod megyei Pártarchívum — Vajda Gábor visszaemlékezése; HOM Légújjábbkori Adattára — Kubányi Jenő, Szücs Andor visszaemlékezése.

⁵⁷ Szabó Lajos: i. m.: 264. o.

⁵⁸ Komáromy József: A miskolci MOKAN-komité dokumentumai. HOM Évkönyve III. köt. Miskolc, 1963. 183—193. o.

⁵⁹ HL Pgy. M. 112.

⁶⁰ A béketüntetés menetének és értékelésének leírása meghaladja e kereteket. Részletesebben: *Beránné Nemes Éva*: Béketüntetés a Diósgyőri Vasgárban. Borsodi Szemle, 1970. 4. sz. 30—39. o.

⁶¹ Források... IV. k. 490—495. o.

A MOKAN-komité tevékenységének fontos területe a fegyveres harcra való felkészülés érdekében a fegyverek gyűjtése volt. Jelentős mennyiségű fegyvert juttattak a mozgalomnak a beszervezett katonatisztek. Petrássy orvos alezredes a hadikórházban gyűjtött össze nagy mennyiségű fegyvert, ezek egy részét a kórházon kívül rejtették el. Több láda kézigránátot juttatott Ginzery Sándor ezredes és Szalay Tibor tüzér alezredes, s különböző fegyvereket Fodor János tüzér százados.⁶²

Szabó Lajos nagy mennyiségű fegyvert és kézigránátot halmozott fel már korábban a leventeparancsnokságon, azután ezeket a nemzetőrszázad körletében raktározta el. Urbancsok Mihály közvetítésével sokat juttatott ezekből a MOKAN-komité más csoportjai részére is. Emellett nemzetőr-igazolvánnyal és karszalaggal látta el a MOKAN-komité számos tagját, ami lehetővé tette, hogy puskát viseljenek.

Különös merészséggel sikerült egy ízben a németektől is fegyvert szerezniök. A Mezőgazdasági Iskola épületét németek foglalták el, s egy részét raktározásra használták. Egy oda bejáratos magyar parancsnok közbenjárására Szabó Lajosnak sikerült onnan saját berendezésük kiegészítésére egy szekrényt megszerezni. Ez az első emeleti folyosón állt, közel a fegyverekhez. Rudnyánszky Pál, Antal Ferenc, Bugyi Kálmán és Pacher Károly hamar megrakták a szekrényt és lovaskocsival elszállították.

Egy alkalommal nyilas pártszolgálatosok behatoltak a nemzetőrszázad állomáshelyéül szolgáló Szepesi laktanyába, és megdézsmálták a nemzetőrszázad fegyverraktárát. Szabó Lajos fegyveres kísérettel, bravúros vállalkozással szerezte vissza ezeket a nyilas székházból.⁶³

Azután tömegessé vált, hogy a mozgalom tagjai szökött katonáktól szereztek fegyvert, sokat ők beszéltek rá a szökésre, s civil ruha ellenében megszerezték fegyvereiket. Kecskés Ferenc a Búza tér környékén kocsideréknyi fegyverre tett szert, amit Ferenczi Géza segítségével elszállított és elrejtett.⁶⁴

A fegyverszerzés eredménye volt, hogy a MOKAN-komité csaknem minden tagja elláthatta magát pisztollyal, sokan kézigránáttal. Különböző helyeken rejtett fegyverraktárakat létesítettek a tervezett, általános fegyveres harc esetére.

Míg ez előbbi tevékenység elsősorban az előkészületek jegyében zajlott, más területen megkezdődött a közvetlen akció, a megszálló német csapatok zavarása. Október végétől az egyes csoportok rendszeresen rongálták a német katonai alakulatok összeköttetéseit biztosító kábeleket. Sokan bakancsaik szögvasait élesítették ki, mások vágószerszámmal dolgoztak. Egy alkalommal négy helyen vágták át a vezetékeket. Megfigyelhető volt, hogy közel hét órán keresztül folyt a hibák keresése és a javítás. Ez idő alatt nem volt telefonösszeköttetés a diósgyőri és a lillafüredi német egységek között. Ezután motorkerékpáros járőrrel őriztették a 14 km-es útszakaszt.

Pásztor Károly és társai a vasgárban hulladékvasat reszeltek élesre, ezeket álló német katonai járművek kerekeihez szórták. A kocsik indulása után a gumik alaposan megrongálódtak.

Szabó Lajos nemzetőrei többször megkörnyékeztek német aknavetőket, s egy óvatlan pillanatban homokot szórtak a csövekbe. Amikor ezek az akciók gyako-

62 HL Békeelőkészítő Biz. IV. cs. 20.

63 PA 867. I. 1/sz—23.

64 MEASZ gyűjt. — Ferenczi Géza visszaemlékezése.

ribbá váltak, a németek lezárták a tüzelőállásokhoz vezető útvonalakat és megkettőzték őrzésüket. Járőrözés közben a kábelek rongálásában is részt vettek.

A MOKAN-komité fegyveres csoportjai és egyes tagjai Miskolc határában, a Miskolc és Diósgyőr közötti útvonalon és Diósgyőrben több kézigránátos támadást hajtottak végre egy-egy német üteg, harckocsi, teherautó, vagy a német őrség egy-egy tagja ellen.

A nemzetőrök fokozták a nyilasok elleni támadásokat is. Számos esetben megakadályozták őket a lezárt üzletek fosztogatásában és a lakosság zaklatásában. A mind gyakoribbá váló összetűzések azt eredményezték, hogy a nyilasok azt hitték, az egész nemzetőrség szemben áll velük, ezért lépten-nyomon beléjük kötöttek. Ennek visszahatásaként azok a nemzetőrök is ellenségesen viselkedtek a pártszolgálatosokkal, akik nem tartoztak Szabó Lajos csapatához. A tűzoltók is teljesítettek nemzetőrszolgálatot; a nyilasok és a nemzetőrök összetűzései alkalmával a nemzetőröknek segítettek. Előfordult, hogy nyilas pártszolgálatosokat leszereltek. Az egyik ilyen akciót Farkas Gyula tűzoltó-tiszt-gyakornok vezetésével hajtották végre.⁶⁵

Diósgyőrben Simon Albert és csoportja igyekezett féken tartani a nyilas pártszolgálatosokat. Egy alkalommal egy Damó nevű nyilast tetten érték fosztogatás közben. Ebben megakadályozták, fegyverét elszedték és ártalmatlanná tették.⁶⁶

November elején egyszer csendőrökkel folyt tűzharc. A már említett munkaszolgálatos századból az elvonultatás elől megszöktettek mintegy harminc ember. Az akciót Nyíró Sándor szervezte, aki az iratok beszerzéséről és az emberek elhelyezéséről Barla Anna segítségével gondoskodott. Megjegyzendő, hogy közülük 8—10 ember vállalta adott esetre a fegyveres harcot. Világ Miklós, Márkus Dezső, Bedő László és dr. Gyarmati Mihály a Herman-telepen levő Kopácsi-házban rejtőzött el és tevékenyen részt vett a MOKAN-komité akcióiban. Egy másik csoportjuk Bánhegyi Béla segítségével Koncz István bérelt présházában nyert elhelyezést. Élelmezésükről és a MOKAN-komité vezetőivel való összeköttetésükről Koncz István gondoskodott. A csoport fegyverrel volt ellátva és utasításra várt. Vigyázatlanság folytán azonban a hegyőr meglátta őket és a csendőrrajort odavezette.⁶⁷ Éjszaka törtek rájuk. Gerő László az egyik csendőrt csellel kicsalta és belelőtt, Virág Gyula is fegyverhez nyúlt, de célt tévesztett és megsebesült. A másik csendőr géppisztolysorozatot adott le, melynek következtében Csekő János meghalt. A járőr erősítésért ment, ezalatt a csoport többi tagja elmenekült. A sebesült Virág Gyulát egy Kerekes nevű munkás fogadta be, aki a történekről Barla Anna útján értesítette Fekete Mihályt. Gerő László Koncz Istvánékhöz menekült, egy ideig rejtőzött, majd Emőd irányában a Vörös Hadsereg elé ment és csatlakozott hozzájuk. Az eset következtében Koncz Istvánnak és feleségének is, mindenüket hátrahagyva, menekülniök kellett.

A MOKAN-komité számára új feladatot jelentett az üzemek, különösen a Diósgyőri Vasgyár megmentése, akkor, amikor a kormány a németek utasítására elrendelte az üzemek berendezéseinek a Dunántúlra, vagy Németországba szállítását, a nem szállítható eszközöknek pedig az ún. bénítását, vagyis üzem-

65 PA 867. f. 1/sz—23; 1/j—16.

66 MEASZ gyűjt. — Simon Albert visszaemlékezése.

67 HL Pgy. M. 117.; MEASZ gyűjt. Márkus Dezső gyűjtése.

képtelenné tételét.⁶⁸ Az üzemek megmentésének fontosságát az ekkorra már erőteljes háborúellenes hangulatban magáénak érezte a munkások és a műszakiak legnagyobb része, ezért a berendezések leszerelése, elszállítása igen vontatott ütemben folyt. Ebbe a folyamatba kellett bekapcsolódnia a mozgalomnak, hogy a tömegekben érlelődő passzív ellenállást tudatossá és szervezetté tegye. Kedvező körülmény, hogy a németek és nyilasok terveinek keresztülhúzásában tömeges támogatásra számíthatott, s közvetlenül csak a nyilas rezsim és a németek kiszolgálóival került szembe, csak ezeket kellett elszigetelnie. Az esz- közt, az alkalmat is kínálta a bombatámadások nyomán előállott helyzet: a romos üzemszervezetekben, romtakarítás közben leszerelték és elrejtették az értékes gépalkatrészeket. A MOKAN-komité tagjai agitációval, szervezéssel tevékenyen részt vettek ebben, összeköttetésbe léptek mérnökökkel, üzemvezetőkkel. Végül a gyár megmentésében döntő szerepet játszó akció megszervezése közvetlenül a MOKAN-komité vezetőségének tevékenységéhez kapcsolódik.

1944 november elején a Központi Szállításvezetőség parancsnokságának írásbeli utasításával Miskolcra érkezett Kilczer Béla tartalékos főhadnagy — civilben salgótarjáni építőmester —, hogy kivizsgálja, miért halad olyan lassan a Diósgyőri Vasgyár gépeinek leszerelése és elszállítása, foganatosítson megfelelő intézkedéseket, a vizsgálat eredményéről és a tett intézkedésekről jelentést adjon. Kilczer Béla rokoni kapcsolatban állott Pődör Lászlóval, a MOKAN-komité egyik vezetőjével, s a városba érkezve először őt kereste fel. Ennek a véletlennek köszönhető, hogy Pődör László tudomást szerzett a főhadnagy megbízatásáról, további véletlen, hogy Kilczer Béla megérkezésekor a MOKAN-komité vezetői, Tóth Béla, Fekete Mihály és Ginzery Sándor Pődör Lászlóval együtt éppen az ő lakásán tanácskoztak. A MOKAN-komité vezetői e kedvező körülményeket kitűnően hasznosították. Feltárták Kilczer Béla előtt a mozgalom céljait és csatlakozásra szólították fel őt. Megbeszélésük eredményeként Kilczer Béla és Ginzery Sándor másnap végigjárták a gyárat, megvizsgálták a leszerelés állapotát és utasították a gyárvezetőséget, hogy a további leszerelést, mint feleslegest, szüntesse be. Kilczer Béla ezután hamis jelentést készített a Központi Szállításvezetőség parancsnokságának,⁶⁹ ezzel további időt biztosított azok számára, akik a gyár értékes berendezéseinek elrejtésében munkálkodtak.

Ginzery Sándor a gyár további védelmének biztosítására gyárőrséget szervezett, az őrség vezetésével ifj. Szaladnya Ferencet bízta meg. A gyárőrség szoros összeköttetésben állt Szabó Lajossal, aki vállalta, hogy szükség esetén embereivel az őrség védelmére siet. Megállapodtak abban, hogy egy kazánt állandóan fűtenek, hogy a szirénát megszólaltathassák, ha veszély fenyegetné a gyárat.⁷⁰

Egy alkalommal Sárkány nyilas főhadnagy vezetésével egy szakasz pártszolgálatos érkezett a gyárkapuhoz. A gyárőrség felhatalmazást, belépési engedélyt követelt, ezzel feltartóztatta őket. Szaladnya Ferenc közben jelt adott, amire sorban kinyíltak az ablakok, ajtók, előbukkantak a golyószórók és a géppuskások. A nyilasok eltávoztak.⁷¹ A Gestapónak azonban tudomására jutott a szervezkedés, s november 11-én egy őrségváltás alkalmával az Ó-gyárban a váltásra érkezőket letartóztatták, helyettük saját embereiket állították be. Az

68 A miskolci 7. honvédkerületre szeptember 24-én terjesztették ki a hadműveleti kiürítés rendelkezéseit. OL K. 150. XVIII. Om. biz. 367.010/1944.

69 Pődör László: A gyár megmentéséről. *A Tett*. 1946. május 1.; Kilczer Béla 1970. december 23-i levele a Nógrád megyei Múzeum őrzésében.

70 PA 867. f. 1/u—10.; 1/sz—23; HL Békeelőkészítő biz. IV. cs. 20. HM rendelet hadifüzemi nemzetőrség felállításáról: OL Z. 372. RSVr.t. Titk. 42. cs. 169. d.

71 MEASZ gyűjt. — ifj. Szaladnya Ferenc visszaemlékezése.

Ágyúgyárban pedig sikertelen kézigránátdobálás után az őrség tagjai menekülni kényszerültek. A nemzetőrszázad kívülről jövő beavatkozására a váraklan lecsapás miatt nem került sor.

Ginzery Sándor maga is tartott az események ilyen alakulásától. A kritikus napokban jelentést tett a MOKAN-komité vezetőségének. Ismertette, hogy előkészületeket tett a Miskolci Központi Gáz és Villamossági Rt., a Részvénytársaság Villamos és Közlekedési Vállalat Szállító Villamos üzemeinek telepei, a Barva Malom és főként a Diósgyőri Vasgyár megmentésére. Két karhatalmi századot alakított, ezeket fegyverrel és lőszerrel látta el, azonban úgy találja, hogy teherbírásuk igen csekély, nincsenek megfelelő tisztjeik és altisztjeik, feltehető tehát, hogy a német katonai erővel való összecsapáshoz nem lesz kellő kitartásuk. Kérte a vezetőség hozzájárulását ahhoz, hogy ő más úton próbálja a célt megvalósítani. Ismertette, hogy tárgyalásokat kíván folytatni a német parancsnoksággal, erre a célra szerkesztett egy hamis nyílt parancsot az 1. honvéd hadsereg bélyegzőjével ellátva, amellyel őt a kormány nevében felhatalmazták a német parancsnoksággal való tárgyalásra. Feltárta a MOKAN-komité vezetői előtt, hogy bár ezt kockázatosnak tartja, nem lát más megoldást. Terve elfogadása esetére a MOKAN-komité vezetőinek utasítását kérte, valamint azt, ha elfognák, a mozgalom vállalja családjának a gondozását.⁷²

Nem sokkal később — 1944. november 13-án — Ginzery Sándort a Gestapo emberei a német parancsnokságon folytatott tárgyalás közben letartóztatták. Családját is elfogták, őrizet alatt Salgótarjánba vitték őket, majd Ginzery Sándort különválasztották, a budapesti Pestvidéki Törvényszék épületében levő börtönbe szállították (ez akkor a Gestapo kezelésében volt.) Súlyos szabotázs vádjával hadbírósi eljárást indítottak ellene és Sopronkőhidára irányították. Szállítás közben egy légitámadást kihasználva átsodródott egy deportációs transzporthoz, tudva, hogy adott helyzetében ez is menekülést jelent. Így került németországi koncentrációs táborba, ahol később felismerték és táborról táborra hurcolva végül egy — túszként kezelt — vezető személyiségekkel teli táborba került.⁷³ Itt érte meg a felszabadítást. Közben a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége ülésén (ez volt a nyilas parlament) bejelentették, hogy Ginzery Sándort halálra ítélték. Ott úgy tudták, hogy az ítéletet végre is hajtották. Elhatározták, hogy ezt elrettentő példa gyanánt a propagandában felhasználják.⁷⁴

A gyár megmentésére irányuló akció és Ginzery Sándor személyes közreműködése mégis eredményes volt, az áldozat nem volt hiábavaló. Közben ugyanis mind szorosabbra zárult a gyűrű a németek körül, s a késlekedés miatt kiesett szállításokon a német és a magyar hadvezetés már nem pótolhatta. A rombolást pedig a gyár munkásai, számos mérnök és műszaki beosztású ember segítségével, a bombakárok okozta helyzetet kihasználva, látszatrombolásokkal, erőteljesen akadályozták.

Eredményes mentési munka folyt a miskolci 546. sz. hadikórházban is. Parancsnoka, Petrássy Miklós alezredes, beosztottaival megállapodott: tevékenységük arra irányul, hogy mennél több embert megmentsenek a további hadiszolgálatától, menekülteket segítenek, és megakadályozzák a kórház berende-

⁷² HL Pgy. M. 288.

⁷³ HL Pgy. M. 288.; HL HM Elm. szü. 1945—45464.; HM Közp. Irattár 654.

⁷⁴ OL K. 2. Ogy. Lt. Törvényhozók Nemzeti Szöv. jkv. A. I. Puskas: A magyar haladó erők az ország felszabadításában c. tanulmányában a TNSZ jegyzőkönyvében szereplő téves adatot ismerteti. *Századok*, 1966. 4—5. sz. 774. o.

zésének, felszerelésének az áttelepítését is. A kórház parancsnoksága a felgyógyult betegek százait hosszú lejáratú betegszabadságra küldte, a bevonulási kötelezettségek kijátszására százzszámra adott hamis orvosi bizonyítványt. Katonaszökevényeket és tizenöt szökött munkaszolgálatost bujtattak.⁷⁵ Petrássy alezredes Dajkó Ferenc, súlyos sebesüléssel fogságba esett partizánt, kilétét leplezve, a kórházban ápolhatta, majd magyar katonai okmányokkal ellátva átmentette egy sebesültszállítmányhoz. Dajkó Ferenc a Grubics—Fábry vezette ejtőernyős partizánegység tagjaként harcolt, amikor a sebesülés érte.⁷⁶

A kórház felszerelésének megmentése csak részben sikerült. November 22-én két ezredest megfelelő fegyveres személyzettel Miskolcra vezényeltek a kórház azonnali áttelepítésére vonatkozó paranccsal. A személyzet egy része is csak halálos fenyegetésnek engedelmeskedett. A felszerelés egy részét ekkorra már elrejtették. A parancsnok a kórház beosztottainak egy részével ekkor sem tett eleget a parancsnak, s az avasi pincékben rejtőzött el. Dr. Petrássy Miklós alezredes ellen a 7. honvéd kerületi parancsnokság bírósága nyomozó levelet bocsátott ki.⁷⁷

További jelentős mentési akció volt az elvonultatási parancsok megtagadásának a szervezése. 1944. november 4-én általános bevonulási hirdetményt tettek közzé, amely 17 évestől 48 évesig, katonai szolgálatra alkalmasságtól függetlenül, minden férfit bevonulásra kötelezett.⁷⁸ Ekkorra már számos hadiüzem működését leállították, megcsappant a mentesítettek száma, a rendelet nagy tömegeket érintett. A bevonulókat menetszázadba osztották be és elvezényelték Miskolcra. A MOKAN-komité tagjai erősítették az emberekben a már tömegesen érlelődő elhatározást, hogy nem hagyják el lakóhelyüket, s segítettek a szökésben, a környéki szőlőkben és az óvóhelyeken való bujdosásban.

A hadműveleti kiürítési parancs érintette a levénteket és a nemzetőrséget is. A leventeparancsnokságon az elvonultatás megszervezésével megbízott parancsnok Szabó Lajost szálláscsinálónak jelölte ki, s a raktárkészletek elszállításának előkészítését is rábízta. Szabó Lajos a felszerelés nagy részét szétosztotta, vagy elrejtette, az elvonulás idejére pedig elrejtőzött, sőt, a kényszerűségből kocsira rakott holmit is visszaszerezte oly módon, hogy Jelinek Lászlóval együtt titokban a menet után utazott, két kocsit visszairányított, s több levéntét is rábeszélte a Miskolcra való visszatérésre. A nemzetőrszázad elvonultatására vonatkozó parancsot nem hajtották végre, s Rudnyánszky Pál javaslatára megszervezték, ha újabb parancs érkezik, riadóláncon értesítik a fiatalokat. Amikor ez bekövetkezett, az eredetileg megszervezett csapat kis részben „Ö” betűs megjelöléssel polgárőrségként tovább működött, nagyobb része pedig a városban szétszóródott, de vezetőikkel továbbra is összeköttetésben maradtak.⁷⁹

A német megszállás utolsó szakaszára esik Szabó Lajos csoportjának az az akciója, amellyel két Szinva-hídát sikerült megmenteniök a felrobbantástól. Járőrözés közben már korábban tanulmányozták a hidak környékét, várható volt, hogy a németek fel akarják azokat robbantani. Szemmel tartották azt is, hogyan készítették ezt elő. Egy éjjel azután Antal Ferenc a Corso Mozi melletti Szinva-hídnál elvágta a robbantózsínórt, majd bergmanncső muffal összekötötte és beeresztette a vízbe, arra számítva, hogy ha időnként ellenőrzik is, nem fe-

75 Petrássy Miklós 1945. augusztus 23-i jelentése a Honvédelmi Minisztériumnak HL Pgy. M. 288.

76 HL Pgy. Cs. 23.; HL Pgy. M. 74.

77 HL Miskolci 7. honv. ker. parság. Biz. ker. parsági parancs 1944—183. In: Források... IV. k. 508. o.

78 OL Hadm. ter. polg. közig. Vez. ált. 358.; OL ME. Keleti Hadm. ter. kormb. ir.

79 PA 867. f. 1/sz—23.; MEASZ gyűjt. — Rudnyánszky Pál visszaemlékezése; Rudnyánszky Pál szóbeli közlése.

dezhetik fel. Áfra Béla és Juhász Zoltán pedig a Martin-telepi nagy vasúti híd oszlopából szedték ki a robbanóanyagot s hordágyon, gondosan letakarva, úgy szállították el, mintha sebesültet vinnének.⁸⁰

A mentőakciók sorában tudunk arról, hogy a Weidlich palota mögötti mosoda épületében a Gestapo öt zsidó férfit tartott fogva azok közül, akiket a nyári deportálások idején a Hadirokkantak utcájában létesített „Judenheim”-ben visszatartottak és dolgoztattak. Schmidt Somlár Rezső őrnagy tudott az épületben fogva tartott emberekről. Összekötetésben állt a komitéval, s beosztását felhasználva kapcsolatot tartott a németekkel, hogy kipuhatolja szándékaikat. Amikor tudomást szerzett arról, hogy foglyaikat el akarják szállítani, az örököt félrevezetve kiszöktette őket a házból. A menekülőket Tamasku Lajosnéhoz irányította, aki mindnyájukat befogadta és rejtegette a felszabadulásig.⁸¹ A felszabadulás után derült fény arra, hogy harminchat társukat kivitték Hejőcsaba határába és ott kivégezték őket.⁸² (Megjegyzendő, hogy deportálás elől vagy munkaszolgálatból szökött zsidók mentése rendszeresen folyt a városban,⁸³ ilyen akciókban a MOKAN-komité számos tagja vett részt. Ennek számbavétele további kutatás feladata.)

Előkészületben volt két további, fontos mentési akció. A nyilas hatalomátvétel után — bár a hatóságok és a nyilasok sem tudták a MOKAN-komité szervezeteit felfedni — korábban ismert tevékenységük alapján a mozgalom számos tagját letartóztatták. Közülük Barbay Ferenc és id. Szaladnya Ferenc a miskolci rendőrkapitányság fogdájába került,⁸⁴ másokat, köztük id. Galló Jánost két fiával, Iglár Antalt, Huzsvári Kálmánt, Csacsovszky Józsefet, Kerner Antalt a Szilvásváradon létesített internáló táborba hurcolták.⁸⁵ Barbay Ferenc fiatalokból álló csoportja mindenáron szerette volna őket kiszabadítani a börtönből. Napokig ültek a Pece-patak partján, figyelték a rendőrségi épületet és az útvonalat, hogy ha el akarnák szállítani Barbay Ferencet, közbeléphetessenek. Azután Kossovich Gyula, a csoport egyik tagja, vízvezetékszerelőnek öltözve bejutott a börtönbe Barbayhoz, fegyvert vitt a számára és meg akarta vele beszélni szökését.⁸⁶ Közben azonban Barbay Ferenc értesült arról, hogy a rendőrség elvonulni készül — lehetséges, hogy közölték vele Tasnádi rendőrkapitánynak azt a tervét is, hogy elvonulásuk előtt a politikai foglyokat szabadon bocsátja — ezért nem látszott érdemesnek erőszakos kiszabadítással további kockázatot vállalni. Kossovich Gyula szerencsésen kijutott az épületből — vállalkozása másként is végződhetett volna! — s november 10-én, amikor a rendőrkapitányság állományát felsorakoztatták az elvonulásra, kinyíltak a börtönajtók.⁸⁷ Barbay Ferenc és id. Szaladnya Ferenc a többi politikai fogollyal együtt hazatérhetett.

Szilvásváradon tizenkét ózdi nyilas őrizte a foglyokat. Nagyméretű gödröket ásattak velük, tömeges kivégzésekre készülve.⁸⁸ A MOKAN-komité vezetősége

80 *Szabó Lajos*: i. m. 268. o., PA 867. f. 1/a—25.; 1/j—16.

81 Magyar Rádió Dokumentumszerkesztőség „Hányan voltak?” c. adása. Szerk. Tomkai Judit, 1984 március: Beszélgetés Sipos Tamással.

82 *Felvidéki Népszava*, 1945. május 29.; Népbírósi Kéziratok, 1946. II. 6. sz.

83 Pl. Jorkó Erzsébet 18 éves miskolci lányt internálták, mert szökésben levő zsidó nőnek segíteni akart. OL K. 150. BM ált. 1944—VII—9—188686.

84 Barbay Ferencné és ifj. Szaladnya Ferenc szóbeli közlése.

85 BAZmLt BmLt Diósgyőr nagyközs. 1944—5646.

86 MEASZ gyűjt. — Kossovich Gyula és Lakatos Géza visszaemlékezése.

87 BAZmLt MvLt Ig. biz. 1945—78.

88 A tábor őrségéről: Új Magyar Központi Levéltár M. 311. NOT. 1945—1630.; a tábor életéről: Csacsovszky Józsefné szóbeli közlése.

megkezdte a lefogottak kiszabadításának előkészítését,⁸⁹ erre azonban szintén nem került sor, mert a nyilasok november 9—10-én a Vörös Hadsereg gyors előrenyomulása miatti félelmükben elmenekültek, foglyaik elhurcolásához pedig nem rendelkeztek kellő erővel. Ekkor a lefogottak elhagyták a táborné és hazatértek.

1944. november 10-e után a MOKAN-komité csoportjai — kihasználva a rendőrség, a csendőrség és a nyilas pártszolgálatosok elmenekülését⁹⁰ — fokozták a németek elleni akciókat és a Vörös Hadsereg közeledésének hírére egyre türelmetlenebbül sürgették egy felkelés jellegű, egységes támadás időpontjának kitűzését.

Miskolcon Gaál István az avasi légvédelmi katonáktól szerzett géppisztolyt és csoportjával két német ágyúra adott le lövéseket; Zelenák János és csoportja a csendőrlaktanya melletti üteget hallgattatta el;⁹¹ Orosz Kálmán — Páricsi Ernővel, Szabadkay Bélával és Jekkel Gézával — a Bedegh-völgyben hajtott végre támadást egy német üteg ellen, s kézigránáttal támadtak egy német teherautót.⁹² Újdiósgyőrben a Ferenczi Gézánál elrejtett fegyverekkel készenlétben állt az egész csoport: Ferenczi Géza, Nagy Károly, Tóth László és Varga Ferenc.⁹³ A diósgyőri Pecér-völgyben Grósz Péter egész egységével, ugyancsak Diósgyőrben Bátori Pál, Szabó János, Dancza Lajos fegyveres csoportjai hajtottak végre akciókat és készültek egy egységes támadásra.⁹⁴ Újabb Sándor 18 embert gyűjtött maga köré, mielőtt a MOKAN-komitéhez csatlakozott, s mindannyian ellátták magukat fegyverekkel.⁹⁵ Percesbányatelepen Dozsnay János, Brungel Béla, Maczok Győző, Treszián Lajos, Simon Mihály, Simon Lukács és Muntyán Péter alkottak fegyveres csoportot, s Simon Albert révén a MOKAN-komitéhez kapcsolódtak.⁹⁶ A MOKAN-komité legerősebb fegyveres csoportjai voltak ezek, s Nyíró Sándor csaknem valamennyivel összeköttetésben állt. Hejőcsabán Turó Gyula szervezett embereket, Tirpák János Görömbölyön hat parasztembert nyert meg, ők is felfegyverezték magukat.⁹⁷ Velük Fekete Mihály tartotta a kapcsolatot, összekötője Barla Ferenc volt. Barla Ferenc és Fekete Sándor egy ízben a harsányi úton, futárút alkalmával, kilőttek egy német motorkerékpárost. Fegyverét és iratait elvették, úgy tértek vissza Miskolcra. Harc közben Barla Ferenc könnyebb fejsébet kapott.⁹⁸

Közben Jándy Géza tüzér hadnagy Eger felé vonulva megkísérelte az átállást a Vörös Hadsereghez. Miután ez nem sikerült, katonáival együtt használhatatlanná tették ütegüket és visszatértek Miskolcra. Jándy Géza Szalay Tibor alezredesnél jelentkezett és csatlakozott a MOKAN-komitéhez. Húsz tagú csapatából a további harcot hét katona vállalta. Fegyverrel és adó-vevővel rejtőztek el, várva a harcra hívást. Tóth Bélával és Fekete Mihállyal állandó kapcsolatban voltak, ők ettől fogva náluk hallgatták a rádióadásokat.⁹⁹

A MOKAN-komité vezetősége többször tanácskozott a felkelés lehetőségeiről és annak előkészítéséről. Szalay alezredes azonban — Ginzery Sándor ezredes elhurcolása után a legnagyobb katonai szaktekintélynek számított — úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a városban állomásozó német erők felkelés ese-

89 Pődör László szóbeli közlése.

90 HL Miskolci 7. honv. ker. par. 1944. nov. 5-i parancs.

91 PA 867. f. 1/j—13.; BAZmLt MvLt Ig. biz. 1945—141.

92 HL Pgy. M. 155.; BAZmLt MvLt Ig. biz. 1945—1979 és 217.

93 MEASZ gyűjt. — Ferenczi Géza visszaemlékezése.

94 HOM Legújabbkori Adattára — Dancza Lajos visszaemlékezése.

95 MEASZ gyűjt. — Újabb Sándor visszaemlékezése.

96 BAZmLt MvLt Ig. biz. 1945—177.

97 BAZmLt MvLt Ig. biz. 1945—91.; HL Pgy. M. 117.

98 HL Pgy. M. 117.

99 HM Közp. Irattár 13354—VI—24.

tén erősítést kaphatnak, felmorzsolnák a mozgalmat és felégetnék a várost. A vezetőség tagjainak a véleménye erősen megoszlott, többen meghátrálásnak érezték az alezredes helyzetértékelését. Vita és mérlegelés után a vezetőség a felkelés elhalasztása mellett döntött.¹⁰⁰ Amikor Szabó Lajos értesült erről az állásfoglalásról, nem helyeselte azt és folytatta az előkészületeket.¹⁰¹

Szabó Lajos tevékenységének központja — a leventeparancsnokság elvonulása után — Bobák József lakása lett. Innen indultak és ide tértek vissza jelentéseikkel azok a fiúk, akiket Szabó Lajos felderítő munkára mozgósított, hogy állandóan tájékozott legyen a német útegek helyzetéről, azok mozgásáról.

November közepén a német parancsnokság falragaszokon közzétette, hogy tudomása van arról: a város lakossága szabotál és nem hajtja végre a parancsnokság utasításait. Megtorlásul tűszok agyonlövését helyezte kilátásba. A MOKAN-komité éppen Újdiósgyőrben ülésező vezetősége úgy határozott, hogy válaszul fokozni fogja a németek elleni akciókat. Összekötőik útján értesítették erről a csoportok vezetőit. Tudván, hogy az akciók végrehajtására leginkább a diósgyőri csoportok alkalmasak, megbízták Bánhegyi Bélát, teremtsen velük összeköttetést.¹⁰² Nyíró Sándort sokan ismerték, kockázatos lett volna őt behívni Újdiósgyőrbe, ezért Világ Miklóst és Márkus Dezsőt hívták, akik ekkor a Herman-telepen tartózkodtak.

Közben hír érkezett arról, hogy szovjet csapatok jelentek meg Diósgyőr déli szegélyén. Barbay Ferenc és Orosz Kálmán vállalkoztak arra, hogy felderítik a helyzetet. Egy helybeli orvostól gépkocsit szereztek, Orosz Kálmán öccsét, Bélát is magukkal vitték, s eljutottak Kovács Imre házához. Itt összetalálkoztak Bánhegyi Bélával, aki, miután Világékat nem találta, ugyanide tért be. Együtt indultak vissza, közben azonban tűzbe kerültek, autójukat találat érte. Ekkor a szovjet rajhoz húzódtak, s bekapcsolódtak a német támadás visszaveréséért folyó harcba.¹⁰³ Eközben Bánhegyi Béla egy sebesült szovjet katonát akart biztonságosabb helyre húzni, amikor egy pózna fedezékéből egy német katona két lövést adott le rá. A golyók a tüdejét érték, súlyosan megsebesült. Kovács Imre és családja vette őt gondozásba, lakásukon ápolták és a szovjet egység elvonulása után rejtgették a németek elől. Orvosi kezelését a Herman-telepen rejtőző dr. Gyarmati Mihály gyermekorvos látta el.¹⁰⁴

E kritikus órákban — ha nem is éppen a tervezett módon — Világ Miklós és Márkus Dezső eljutottak egy szovjet egység parancsnokságára.¹⁰⁵ Mint utóbb kiderült, ez a 101. szovjet ezred egy alegysége volt, Usztyinov kapitány vezetésével. Különös módon velük érkezett Diósgyőrbe Bganics Károly diósgyőri papírgyári munkás, aki már korábban megszökött a katonaságtól.¹⁰⁶ Nyíró Sándor be akarta vonni a csoportjába, mert Bganics Károly tudott oroszul, s gondolta, hogy ennek alkalomadtán hasznát veheti a mozgalom. Bganics még nem állt be a csapatba, élelemszerzésre ment vidékre. Emődön értesült arról, hogy beérkeztek a szovjet csapatok. Jelentkezett a parancsnokságon, s a továbbiakban az ő helyismerete segítette a felderítő alegységet a legmegfelelőbb útvonalon Diósgyőrbe. Usztyinov kapitány tőle értesült először arról, hogy a községben magyar partizánok vannak. Virág és Márkus helyzete nehezebb volt, mert ők, gyanútlanul, fegyveresen járkáltak és a MOKAN-komité

100 Borsod megyei Pártarchívum — Vajda Gábor visszaemlékezése.

101 HM Közp. Irattár 5304—IV—84.

102 MEASZ gyűjt. — Bánhegyi Béla visszaemlékezése.

103 MEASZ gyűjt. — Bánhegyi Béla és Orosz Kálmán visszaemlékezése.

104 MEASZ gyűjt. — Kovács Imréné, Gyarmati Mihály visszaemlékezése.

105 HL Pgy. M. 117.

106 BAZmLt MvLt Ig. biz. 1945—152.

igazolványt mindenhatónak hitték. Partizánváltukat a parancsnokságon hitték is, nem is. Márkus Dezsőt fogva tartották, Világot pedig arra utasították, hogy három órán belül jelentkezzék a partizánparancsnokkal. Ez volt hivatva igazolni egyúttal azt is, hogy miért volt náluk fegyver.

Váratlan segítség érkezett. Sztaskó János és fia, László, elfogtak egy német lovasfutárt, s azzal jelentkeztek a parancsnokságon. A felderítő alegység nagy hasznát vette a „nyelv”-nek, egyúttal bizalmat ébresztett bennük a diósgyőriek mozgalmá iránt. Világ Miklóst igazolvánnyal látták el, ami a szovjet vonalon való átjutáshoz volt szükséges, majd Márkus Dezsőt is elengedték.

Világ Miklós Nyíró Sándortól kért segítséget, hog Fekete Mihályt megtalálja, minthogy azonban harcok folytak, nem tudtak átjutni a frontvonalon.

Az összeköttetés mégis létrejött. Amikor ugyanis Barbay Ferenc visszaérkezése után beszámolt a vezetőség többi tagjának mindarról, ami útjukon történt, egyúttal arról is, hogy sem Világékkal, sem Nyíróvel nem sikerült kapcsolatot találni, Fekete Mihály Barla Annát és Nemes Évát bízta meg azzal a feladattal, hogy jussanak át az arcvonalon, vegyék fel a kapcsolatot a diósgyőriekkel, közöljék, hogy készüljenek fel az erők összevonására, ugyanakkor tájékoztódnak arról, hogy összeköttetésbe tudtak-e lépni valamelyik szovjet katonai parancsnoksággal. A megbízottak a főútvonalat megkerülve átjutottak az arcvonalon, s a Herman-telepen levő Kopácsy-házban Világ Miklóssal közölték Fekete Mihály üzenetét.¹⁰⁷ A találkozón jelen volt Kopácsy József, Márkus Dezső és Nyíró Sándor is. Világ Miklós és Nyíró Sándor azonnal jelentették a szovjet parancsnokságon, hogy küldöttek érkeztek a MOKAN-komité miskolci központjától. A parancsnokságról visszatérve Világ Miklós ismertette a küldöttekkel Usztyinov kapitány üzenetét a MOKAN-komité vezetői számára: derítsék fel a német csapatok miskolci ütegállásainak a helyét és adatait, majd jelentkezzenek a parancsnokságon.

Barla Anna és társa az üzenettel visszatért Miskolcra és tájékoztatta a vezetőséget. Együtt találták Tóth Bélát, Fekete Mihályt, Barbay Ferencet, a Rácz házaspárt és Vajda Gábort.

A MOKAN-komité vezetői csaknem az egész állományt mozgósították a felderítésre, s reggelre együtt volt a teljes anyag. Az ágyúgyári munkások könnyen felismerték a fegyvereket, Barbay, Thuróczy, Orosz Kálmán, Szaladnya Ferenc is sok anyagot hozott, részt vett a felderítésben Molnár László és a fiatalok csoportjának több tagja. Szabó Lajos nemzetőrei különösen sokkal járultak hozzá az adatok gyűjtéséhez, mert már addig is rendszeresen végeztek felderítést. Az adatokat Szabó Lajos rajzolta be egy „Miskolc és környéke” c. térképre és jelmagyarázatot is készített. Szalay Tibor alezredes szakmailag ellenőrizte a munkát.¹⁰⁸

A térképet és a jegyzeteket Barla Annára és társára bízta, útjukon fegyverrel követte őket Fekete Mihály és Orosz Kálmán. Előző útjukhoz hasonlóan ismét a Herman-telepre mentek, bár ezzel túlhaladtak azon a ponton, ahol a szovjet parancsnokság állomásozott, de előbb Világékat kellett megkeresniök. Innen Fekete Mihály, Orosz Kálmán, Nyíró Sándor, Világ Miklós és Márkus Dezső kíséretében vitte át a felderítési anyagot a parancsnokságra, s ismertette azt is, hogy készülnek a németek elleni támadásra. Usztyinov kapitány elismerő szavakkal vette át a térképet, s kifejtette, hogy ezzel segítik legjobban a fasiszták elleni harcot. A németek hátbatámadásának a tervét pedig határo-

107 PA. 867. f. 1/b—77.; 1/j—13; HL Pgy. M. 117.; Márkus Dezső szóbeli közlése.

108 Fekete Mihály: i. m.: 165—157. o.; Szabó Lajos: i. m. 265. o.

zottan ellenezte. Felhívta Feketéék figyelmét arra, hogy a németek elpusztítanak a várost, ezt pedig a Vörös Hadsereg feltétlenül el akarja kerülni.¹⁰⁹

Fekete Mihály, Orosz Kálmán és velük együtt a két lány ugyanaznap visszatért a még német kézen levő Miskolcra, s néhány óra múlva örömmel tapasztalták, hogy működésbe léptek az aknavető és jól irányzott lövésekkel támadják a németek állásait. Másnap a tisztek és Szabó Lajos felderítői végigjárták a térképre jelölt helyeket, s megfigyelték a lövedékek nyomait, a pontos találatokat, s látták, hogy a németek lázas sietséggel változtatják tüzelőállásaikat.

A felderítő munka közvetlen és jó eredménye örömmel töltötte el a mozgalom tagjait, ugyanakkor sokan helytelenítették, hogy a németek hátbatámadása elmarad. Rosszul érintette őket, hogy a szovjet parancsnok álláspontja a korábbi vitát közvetve így döntötte el, kevesellték azt, hogy a MOKAN-komité csak felderítő munkát végezzen. Nem mondható szerencsésnek ekkor annak a belső használatra kiadott röpiratnak a hangvétele sem, amelyben Tóth Béla utasítást adott az egyéni akciók leállítására és felderítésre.¹¹⁰

Fokozta a kedvezőtlen hatást, hogy a szovjet egység három nappal később visszavonulásra kényszerült, így a MOKAN-komité miskolci központja és a Vörös Hadsereg között megszakadt a kapcsolat. A diósgyőriek közül azonban többen csatlakoztak a szovjet alakulathoz. Sztaskó János, Endrész János és Malinovszky József harcolva, együtt vonult vissza a szovjet egységgel, Bganics Károly és Sztaskó László éppen a községben tartózkodott felderítésen, amikor megindult a német betörés. Elrejtöztek, majd kijutottak a németek vonalából és utolérték a szovjet egységet. Ettől fogva a felszabadulásig, mintegy három hétig, a szovjet egység kötelékében, felderítőként harcoltak valamennyien.¹¹¹

A szovjet egység visszavonulása után Diósgyőrben Dancza Lajos egy sebesült szovjet katonára bukkant. Azonnal segítségére sietett, házának padlására rejtette, majd amikor a németek odaköltözése miatt ez nem látszott biztonságosnak, értesítette Kopácsy Józsefet, aki megszervezte a sebesültnak a házból való kijuttatását.¹¹² Feleségével együtt ápolta és rejtette a szovjet csapatok visszaérkezéséig. Egy másik, a németek fogságából szökött szovjet katonáról Orosz Kálmán és Páricsi Ernő gondoskodott.¹¹³

A MOKAN-komité tagjai közül többen más helyeken jutottak el a szovjet csapatokhoz. Koncz István, akinek a préházában lezajlott csendőrségi összejövetkzés miatt menekülnie kellett, elhagyta a várost, Szentistván községnél átjutott az arcvonalon, s a Vörös Hadsereggel együtt a felszabadulás idején tért vissza Miskolcra. Tirpák János Vatta és Harsány községek között csatlakozott egy szovjet egységhez, s kitűnő helyismeretét hasznosítva szabályos felderítő munkát végzett. Három ízben ment át az arcvonalon. Egy alkalommal erdei búvóhelyükről meglátták őt görömbölyi harci csoportjának tagjai, kimerészkedtek az útra, ekkor német támadás érte őket. Közülük két ember megsebesült, az egyik, Soltész János, felgyógyult, a másik, egy Petrovics nevű, behalt sérüléseibe.¹¹⁴

109 PA 867. f. 1/b—77.; 1/j—13; HL Pgy. M. 116.

110 A röpirat gépelt másolata: HL Pgy. M. 116.; PA 867. f. 1/j—13.

111 A szovjet parancsnokság a felderítőket katonai igazolvánnyal látta el, Usztyinov kapitány aláírásával, 1944. november 27-i dátummal. Sztaskó László igazolványa, saját tulajdonában.

112 HOM Legújabbkori Adattár — Dancza Lajos visszaemlékezése; HL Pgy. M. 364.

113 HL Pgy. M. 155.

114 Fekete Mihály: i. m. 181. o.

Miskolcon tovább folyt a németek zavarása. Szabó Lajos tett még egy kísérletet a németek elleni általános támadás előkészítésére. Összeköttetésbe került egy vasútrobbantó század parancsnokával, megállapodott vele az együttműködésről, s egy polgári telefon útján és motorkerékpáros hírvívővel való kapcsolat tartásáról. Az együttműködés azonban nem realizálódott, néhány nap múlva nem jelentkezett a hírvívő és a telefonösszeköttetés is megszakadt. Rudnyánszky Pál elindult a felkutatásukra, de eredménytelenül tért vissza. Közben egy véletlen találkozásból más kapcsolat is keletkezett, Ruprecht német páncélos őrmesterrel, akit Szabó Lajos a prágai ifjúsági mozgalomból ismert. Az együttműködési terv vele sem valósult meg, mert hamar elvezényelték. Szabó Lajos ezután megpróbált kapcsolatot teremteni a Vörös Hadsereggel Zsolca irányában, azonban útközben megsebesült és vissza kellett fordulnia.¹¹⁵

Mindvégig működött a nyomda. A MOKAN-komité falragaszokon szólította fel a lakosságot, hogy ne engedelmeskedjen az elvonultatási parancsoknak. Röpcédulával léptek fel a fosztozatok ellen. Felhívásaikban közzétették: „Közeledik a Vörös Hadsereg! Közeledik a felszabadulás!” Napokkal e történelmi esemény előtt elkészült a felszabadulást üdvözlő plakát, valamint az első szabad újság, a „Szabad Magyarország” terve és a vezércikk.

December 3-án, Miskolc felszabadulása napján, a MOKAN-komité tagjai nyomban bekapcsolódtak az új helyzet adta új feladatokba. Szervezték a politikai élet, a demokratikus átalakulás kibontakozását, a fasiszta maradványok elleni harcot, a romok eltakarítását, a rend helyreállítását, a termelés újraindítását.

A diósgyőriek december 4-én még egy partizánfeladatot hajtottak végre. Kalinovker kapitány Virág Miklóst és Kovács Imrét a parancsnokságra hívatta. Ismertette előttük, hogy két német szakasz és egy üteg befészkelte magát a felső papírgyárnál. Az állások között azonban nyolc mozdony és mintegy hetven vagon vesztegel. Ezek megmentése a feladat, mielőtt ők megindítják a támadást a németek kikergetésére. A kapott feladatot Kovács Imre hajtotta végre. Tizenkét embert vett maga mellé harcostársai közül, s elindultak a vaksötét, ködös éjszakában. A német állásoktól 100 méternyire dolgoztak, előrehaladásukról óránként jelentettek a Kovács-házban várakozó Kalinovker kapitánynak. Hajnalra kiürítették a pályaudvart, megmentették a vasúti kocsikat.¹¹⁶

A MOKAN-komité elismerését jelentette, hogy Mihajlov szovjet városparancsnok meghagyta fegyvereiket.¹¹⁷ Ez először fordult elő a felszabadított területeken. Tóth Béla a kapott engedéllyel karhatalmi alakulatot szervezett. Mihajlov tábornok az ő javaslatára Szalay Tibor alezredest nevezte ki parancsnokká. Parancsnokhelyettes Szabó Lajos lett.

Ott volt a MOKAN-komité az új államiság születésekor, az Ideiglenes Nemzetgyűlésben. Az Előkészítő Bizottság a miskolci és diósgyőri képviselők számát a MOKAN-komité érdemeire tekintettel a tervezetthez képest kettővel felemelte.¹¹⁸ Így, önálló MOKAN-mandátummal, képviselő lett RácZ Zoltán és Petrássy Miklós, kívülük a pártok, illetve szervezetek listáján a MOKAN-komité tagjai közül képviselővé választották Tóth Bélát, Fekete Mihályt, Pődör

115 PA 867. f. 1./sz.—23.

116 HL Pgy. M. 117.

117 MOKAN-felhívás 1944. december 4-én. HOM Legújabbkori adattára, Plakátgyűjtemény. Közli: *Gazsi József*: Fegyverrel a hazáért. Budapest, 1980. 103. o. Tóborzó felhívás: *Szabad Magyarország*, 1944. december 11.; működésének dokumentumai: Az élet megindulása Miskolcon és Borsodban a felszabadulás után. (Összeállította: Beráné Nemes Éva és Román János) Miskolc, 1970. 32—33., 35., 81—82., 84., 100., 112—114., 128—129., 164—165. és 254—255. o.

118 Jegyzőkönyv az ideiglenes nemzetgyűlés egybehívására képviselők jelölésére alakított bizottság üléséről Miskolc, 1944. december 16. In: az Élet megindulása... (I. az előző jegyzetet) 53. o.

Lászlót, Oszip Istvánt, Kopácsy Józsefet és Dancza Lajost.¹¹⁹ Köztük lett volna a helye Barbay Ferencnek is, erre azonban nem kerülhetett sor, mert a város felszabadulása napján, egy tragikus félreértés folytán, szovjet golyó kioltotta az életét.¹²⁰

Az egykorú sajtóforrások: a TASZSZ, a Reuter hírgyűjtemény jelentései, haditudósítók beszámolója a frontújságokban, s a felszabadult országrészekben megjelent első demokratikus lapok méltatják a MOKAN-komité jelentőségét, követező példaként hivatkoznak rá.¹²¹

A memoáriródalomban német tábornokoknak a magyarországi csatákról szóló leírásaiban az ellenállási csoportok közül egyedül a miskolci—diósgyőri mozgalomról olvashatók viszonylag részletes leírások, amelyekből kitűnik, hogy a német véderő ezen a területen nem érezte biztonságban magát, a váratlan és számukra kiszámíthatatlan, szétszórt akciók mögött a valóságosnál sokkal nagyobb erőt sejtettek.¹²² (Megjegyzendő, hogy a partizánmozgalmaknak mindig ebben rejlik az erejük.)

A MOKAN-komité történetének áttekintése után megállapíthatjuk, hogy jelentős politikai mozgalom volt, mintegy 180 szervezett taggal működött rendszeresen, hatása több száz, egyes akciók esetében (pl. béketüntetés, vagy a gyár megmentése és az elvonultatási parancsok megtagadása) néhány ezer emberre terjedt ki. Munkájuk eredménye, fontos iparvidék lévén, gazdasági jelentőséget is hordozott, végül a németek állásainak pusztasága „zavarása” pedig következményeiben katonai eredményt is jelentett. Elfogadhatónak tekinthetjük a hazai ellenállási mozgalom történetével foglalkozó szakirodalomban kialakult álláspontot, amely szerint a vidéki csoportok közül a legnagyobb méretű és legjelentősebb volt.¹²³

119 A debreceni feltámadás. Krónikás könyv az új Magyarország megszületéséről. (Szerk.: Paál Jób—Radó Antal) Debrecen, 1947. 19. o.

120 A képviselők jelölésére összehívott bizottság ülésén Barbay Ferenc nevét, mint a MOKAN-szervezet hősi halottjéért, Rácz Zoltánné javaslatára, jegyzőkönyvileg megörökítették. In: Az élet megindulása... (I. a 117. sz. jegyzet) 55—56. o. Az 1944. december 17-én Miskolcon rendezett népgyűlésen Tóth Béla záróbeszédében megemlékezett Barbay Ferencről, „aki abban a pillanatban esett el, amikor a győzelem bekövetkezett.” U. o. 61. o.

121 OL Sajtó Lt. MTI. Napi tudósítások: TASZSZ Moszkva, 1944. december 4.; Reuter London, 1944. december 4.; Hírek Kiadja az Arcvonal Politikai Osztálya a magyar lakosság számára — 1944. december 6.; Új Szó, 1945. 6. szám.; Néplap (Debrecen) 1944. december 5.

122 Borus József: Felszabadító hadműveletek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Történelmi Évkönyv I. kötet. Miskolc, 1965. 191. o. Megjegyzendő, hogy a hazai szakirodalomban elsőként Borus József munkája tárta fel a fenti adatokat, azóta valamennyi szerző az ő általa közölt szemelvényeket idézi. Ugyanakkor Borus József a német hadtörténeti memoáriródalom megállapításait nem veti egybe a miskolci—diósgyőri ellenállási mozgalom valóságos kiterjedésével, tanulmányának nem ez volt a feladata. V. ö.: Fegyverrel a fasiszmus ellen, Budapest, 1968. 164—165. o.

123 Korom Mihály: A magyarországi partizánmozgalom a második világháború idején. In: Fegyverrel a fasiszmus ellen... 118. o.; Pintér István: A Magyar Front és az ellenállás. 1970. 249—250. o.; Gácsi József: Antifasiszta ellenállás és partizánharc Magyarországon. Fegyverrel a hazáért. Budapest, 1980. 102. o.